

Lidija Butković Mićin

Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR - 23000 Zadar
lbutkovi1@unizd.hr

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljen / Received: 1. 7. 2025.

Prihvaćen / Accepted: 27. 10. 2025.

UDK / UDC: 728(497.561)“197”

DOI: 10.15291/ars.4980

Usvajanje modela društveno usmjerene stambene izgradnje 70-ih godina 20. stoljeća: izazovi i lekcije iz slučaja naselja Krnjeva u Rijeci

Adoption of the Model of Socially Directed Housing Construction in the 1970s: Challenges and Lessons from the Krnjevo Housing Estate in Rijeka

SAŽETAK

Članak analizira provedbu društveno usmjerene stambene izgradnje (DUSI) u Rijeci na studiji slučaja naselja Krnjeva, zamišljenog kao ogledni projekt novog pristupa socijalističkoj stanogradnji 70-ih godina 20. stoljeća. DUSI reforma trebala je osigurati veću participaciju građana i radnih organizacija u odlučivanju o tipologiji, standardu i lokaciji stanova, no riječko iskustvo upućuje na niz institucijskih i organizacijskih slabosti. Projekt „visokog” Krnjeva, s inovativnim urbanističkim konceptom linearnih megastruktura i egalitarnom orijentacijom stanova prema moru, suočio se s otporom javnosti i investitora zbog visoke cijene, tehničkih rizika i smanjenog povjerenja u gradske institucije. Odbacivanjem „visokog” Krnjeva razvijena je kompromisna varijanta „niskog” naselja, koja je, unatoč tipološkoj inovaciji, imala manjkavosti u kvaliteti stanovanja i infrastrukture. Analiza pokazuje kako su nedostaci koordinacije, političke komunikacije i birokratske strukture ograničili reformski potencijal DUSI modela. Istovremeno, slučaj Krnjeva ilustrira kako su građani iskoristili mogućnosti participacije da utječu na prostorne odluke, što se može tumačiti kao rijedak primjer afirmacije deklariranih načela samoupravljanja u urbanističkoj praksi socijalističke Jugoslavije.

Ključne riječi: društveno usmjerena stambena izgradnja, Rijeka, Krnjevo, Ninoslav Kučan, stambene reforme, socijalistička Jugoslavija, participacija građana

ABSTRACT

The article examines the implementation of the socially directed housing construction (DUSI) model in Rijeka through a case study of the Krnjevo housing estate, conceived as a pilot project for a new approach to socialist housing construction in the 1970s. The DUSI reform aimed to ensure greater participation of citizens and labour organisations in decision-making on housing typology, standards, and location, yet the experience in Rijeka reveals a number of institutional and organisational weaknesses. The “high-rise” Krnjevo project – with its innovative urban concept of linear megastructures and egalitarian orientation of apartments toward the sea – faced public and investor resistance due to high costs, technical risks, and declining trust in city institutions. Following the rejection of the high-rise variant, a compromise “low-rise” alternative was developed, which, despite typological innovations, exhibited shortcomings in housing quality and infrastructure. The analysis demonstrates that a lack of coordination, political communication, and bureaucratic efficiency limited the reform potential of the DUSI model. At the same time, the Krnjevo case illustrates how citizens used opportunities for participation to influence spatial decisions, which can be seen as a rare example of the affirmation of the declared principles of self-management in urban planning practice in socialist Yugoslavia.

Keywords: socially directed housing construction, Rijeka, Krnjevo, Ninoslav Kučan, housing reforms, socialist Yugoslavia, citizen participation

Uvod

Državna stambena politika u socijalističkoj Jugoslaviji bila je podložna cikličkim reformskim intervencijama, koje su se u prosjeku provodile svakih deset godina. Promjene u zakonodavnom okviru imale su cilj uspostavljanja ravnoteže između imperativa masovne i ubrzane izgradnje stanova, potaknute kroničnim stambenim deficitom, i potrebe za osiguravanjem kvalitativno primjerenih uvjeta stanovanja. U tom kontekstu doneseni su brojni normativni akti koji su regulirali financiranje društvene i individualne stanogradnje, definirali prostorne i funkcionalne standarde stanova i stambenih naselja te propisivali načine upravljanja izgrađenim stambenim fondom.

Najsloženija stambena reforma, tzv. društveno usmjerena stambena izgradnja (DUSI), predstavljala je korektiv prethodnih razvojnih modela – s jedne strane rigidno standardizirane stanogradnje u prvoj polovini 60-ih godina 20. stoljeća, određene diktatu materijalnih ušteda, a s druge strane tržišno orijentiranog pristupa koji je pratio ustavne promjene iz 1963. godine, donijevši liberalizaciju stambene privrede u korist proizvođača (građevinskih poduzeća), ali uz tek sporadično povećanje kvalitete i priuštivosti realiziranih stanova. Transformacija dotadašnje stambene politike temeljila se na načelima samoupravljanja, solidarnosti i društvenoj kontroli nad planiranjem i izgradnjom stanova, a bila je implementirana kao integralni dio društveno-ekonomskih i institucijskih promjena 70-ih godina. Idejne i političke osnove novog sustava bile su postavljene u ustavnim amandmanima 1971. godine, a potom cjelovito ugrađene u novi Ustav iz 1974. godine te Zakon o udruženom radu 1976. godine, normativnim aktima koji su trebali označiti prijelaz na društveno samoupravljanje kao daljnju razvojnu etapu jugoslavenskoga socijalističkog eksperimenta. Ključna ideja bila je postupno podružvljavanje države – prijenos njezinih funkcija na samoupravne organe, čime bi se smanjila uloga državne birokracije i ojačala izravna kontrola radnika nad društvenim procesima. Prijenos brojnih funkcija države na alternativne oblike samoupravnih institucija, koje su djelovale pod neposrednim nadzorom radnika, imao je cilj osposobiti radničku klasu da preuzme ne samo upravljanje proizvodnim pogonima nego i širu društvenu reprodukciju u cjelini. Samoupravljanje se tako nije smatralo samo gospodarskim sustavom, već i širim društvenim projektom, čiji je krajnji cilj bio odumiranje države i uspostava zajednice slobodnih proizvođača koji samostalno upravljaju svim aspektima društvenog života.¹ Dugoročno se pretpostavljalo da će Zakon o udruženom radu postupno preuzeti ulogu Ustava, dok bi mreža samoupravnih tijela, prije svega Samoupravnih interesnih zajednica, preuzela odgovornost za obavljanje većine funkcija koje su tradicionalno pripadale državnim organima, poput zdravstva, obrazovanja, kulture, sporta, komunalne infrastrukture te stambene privrede. Ovaj oblik organizacije često se opisuje pojmom „dogovorna ekonomija”, kao model koji je nastojao zamijeniti tradicionalne hijerarhijske mehanizme državnog upravljanja horizontalnim strukturom suradnje i usuglašavanja interesa putem samoupravnih institucija, čime bi se oslabila birokracija i ojačala neposredna demokracija u sferi rada i društva.²

U tako postavljenom okviru društvenog samoupravljanja, ciljevi DUSI reforme definirani su rezolucijom Desetog kongresa Saveza komunista Jugoslavije 1974. godine. U prvom redu, reforma se trebala koncentrirati na zadovoljavanje stambenih potreba gradskog radništva, osobito onih s nižim i prosječnim dohotkom, uz istovremeno postizanje racionalnosti i planske učinkovitosti u izgradnji. Naglasak je stavljen na društvenu pravednost, izraženu u težnji da se stambena distribucija provodi dosljedno prema socijalnom statusu korisnika. Kako bi radnici ostvarili svoje neposredne interese u stambeno-komunalnoj privredi, DUSI reforma trebala je osigurati veću transparentnost i demokratizaciju procesa programiranja stanogradnje, što bi se postizalo dogovaranjem i sporazumima među ključnim sudionicima

– radnim organizacijama, odnosno radnicima kao krajnjim korisnicima stanova, te stručnim tijelima lokalne samouprave, projektnim i urbanističkim organizacijama, komunalnim i građevinskim poduzećima. Na taj se način dala mogućnost radnim ljudima, koji svojim sredstvima financiraju stanogradnju, da aktivno sudjeluju u odlučivanju o tipologiji, standardu, lokaciji, cijeni i rokovima produkcije stanova, kao i načinima njihova stjecanja i korištenja. Drugim riječima, korisnici su prvi put, barem nominalno, dobili pravo glasa u procesu proizvodnje stanovanja, i to na nivou planiranja stanogradnje i stambenih naselja, financiranja i raspodjele stanova te održavanja stambenog fonda.³

U ovom radu analizirat će se provođenje DUSI reforme na studiji slučaja naselja Krnjeva, zamišljenog kao ogledni projekt novog pristupa stambenom planiranju u Rijeci. Projekt Krnjeva, čiji je autor arhitekt Ninoslav Kučan sa suradnicima, tijekom čitavog desetljeća koje je prošlo od natječajnog rješenja do realizacije prvih stambenih ulica, doživio je znatne konceptualne promjene pod pritiskom niza faktora. Premda su kronologija i arhitektonsko-urbanističke značajke Krnjeva djelomično obrađene u dosadašnjoj literaturi⁴, nije sagledana njegova uloga u kontekstu DUSI reforme, što je ključno za razumijevanje tijeka planiranja i izgradnje naselja, kao i valorizaciju projekta. U analizi DUSI modela, naime, izrazito je važno mapirati institucijske konfiguracije koje su oblikovale mogućnosti i granice lokalne primjene, stoga će se naselje Krnjevo promatrati kroz djelovanje gradskih stručnih službi, političkih struktura, investitora (udruženog rada), projekatanta i izvođača, o čijoj je međusobnoj komunikaciji, povjerenju te usuglašenim vizijama optimalnoga stambenog standarda ovisio (ne)uspjeh provedbe reformskih načela. Stoga se istraživanje temeljilo na metodi povijesne analize i kritičke interpretacije izvora, s naglaskom na interdisciplinarni i kontekstualni pristup. Arhivski izvori, stručna i dnevna periodika te specijalizirane publikacije (komunalna glasila, novine građevinskih poduzeća), poslužili su za uvid u javnu recepciju projekta, institucijske prioritete te društvene i ideološke interpretacije arhitektonske prakse. Prikupljeni podatci sintetizirani su kroz metodu povijesne naracije, kojom je izrađen kronološki pregled i interpretativni prikaz procesa planiranja, projektiranja i izgradnje.

Riječko iskustvo s DUSI reformom bilo je opterećeno specifičnim lokalnim problemima, osobito naslijeđenom lošom organizacijom stambeno-komunalnog sustava, te je činjenica da su se drugi gradovi bolje suočili s postavljenim izazovima uspjevši ostvariti stambena naselja veće urbanističke i arhitektonske vrijednosti u odnosu na prethodne etape, poput Dugava u Zagrebu.⁵ Primjer Krnjeva ipak je relevantan za ocjenu objektivnih postignuća i slabosti DUSI sustava (koja nam tek predstoji) u pogledu raskoraka između ambicija i realnih materijalnih mogućnosti društva te u pogledu učinkovitosti birokratskog aparata i postignute razine političke participacije građana.

Institucijski preduvjeti i implementacija DUSI reforme u Rijeci

Djelotvornost DUSI sustava trebala se temeljiti na jasno utvrđenoj metodologiji te opsežnim pripremama, od kojih su najvažnije bile: potpisivanje samoupravnog dogovora o namjenskim sredstvima za stanogradnju, osnivanje Samoupravnih interesnih zajednica (SIZ) za polje stanogradnje i komunalnog sustava, definiranje normativa za projektiranje i izvedbu stanova, u smislu standarda njihove površine i opreme, te usvajanje srednjoročnih (petogodišnjih) planova stanogradnje i komunalnog uređenja građevnog zemljišta. U Rijeci se u ispunjavanje ovih zahtjeva krenulo dosta poletno, DUSI reforma srdačno je dočekana u očekivanju da će dati novi zamah rješavanju stambene krize na području grada. Naime, od 1958. do 1965. godine izgrađeno je rekordnih 6778 stanova u društvenom vlasništvu, zahvaljujući

autoritetu Gradskog fonda za stambenu izgradnju koji je preuzeo ulogu centralnog tijela sinkronizirajući i disciplinirajući sve dionike u stambenom sektoru. Ukidanjem Gradskog fonda, što je bilo stipulirano zakonskim odredbama tržišne faze stanogradnje, znatno je smanjena koordinacija brojnih faktora, od vođenja imovinsko-pravnih poslova i financiranja komunalne infrastrukture, do urbanističke, projektantske i izvedbene dionice stanogradnje, te se posljedično smanjio broj realiziranih stanova; najlošija je bila 1971. godina, kada su dovršena svega 334 društvena stana.⁶

Kako bi se analizirali uzroci podbačaja, u veljači 1972. godine sazvan je Općinski sabor Rijeka s temom stambeno-komunalne politike grada čiji su zaključci, sročeni s konkretnim akcijskim mjerama i rokovima, trebali stvoriti povoljne preduvjete za uvođenje DUSI reforme, odnosno adresirati dotadašnje slabosti gradske uprave i predložiti racionalniju raspodjelu odgovornosti i funkcija među gradskim tijelima.⁷ Slijedom odluka Općinskog sabora, već u ožujku 1972. godine Skupština općine Rijeka, Privredna komora i Općinsko sindikalno vijeće Rijeka potpisali su prvi Samoupravni sporazum i Društveni dogovor o izdvajanju i usmjeravanju sredstava za stambenu izgradnju, kako se naglašavalo, prvi u jednome većem gradu u Hrvatskoj. Sklapanju takvih sporazuma i dogovora prethodio je složeni proces pregovora i konzultacija u radnim organizacijama kako bi završni dokument odražavao kolektivnu volju radnih ljudi, predstavljajući dokaz preuzimanja kontrole (i odgovornosti) radnika ne samo u ekonomskim nego i u društvenim pitanjima. Radnički savjeti 152 poduzeća, dakle, oko 50 500 radnika, ili nešto više od 72 % ukupno zaposlenih u riječkoj općini, odlučilo je da minimalna stopa stambenog doprinosa na bruto iznos osobnih dohodaka iznosi 5 %, što će poslije biti povećano na 7 %, a neka su poduzeća samostalno odlučila izdvojiti i više od propisanog.⁸

Krajem 1971. godine radnim organizacijama poslani su na razmatranje općinski normativi koji bi obvezivali sve sudionike u društveno usmjerenoj stambenoj izgradnji te koji su pod nazivom *Minimalni standardi i tehnički uvjeti za projektiranje i izgradnju stanova u višestambenim objektima* prihvaćeni 1972. godine. Međutim, kako su Gradbeni centar Slovenije iz Ljubljane i Centar za stanovanje IMS iz Beograda, po narudžbi Privredne komore Jugoslavije, 1973. godine izradili dokument *Privremeni standard stana usmjerene stambene izgradnje*, kao polaznu osnovu za donošenje općinskih smjernica, riječke su vlasti odlučile krenuti ispočetka, formiravši radnu skupinu koja je 1975. godine propisala nove standarde, ponešto strože od preporučenih u vidu stambenih površina. Konačni riječki normativi za DUSI stanogradnju potvrđeni su *Društvenim dogovorom o standardima i tehničkim uvjetima za projektiranje* 1976. godine.⁹ Usuglašavanje oko poželjnih karakteristika stanova odrazit će se i na projektiranje naselja Krnjeva.

Najvažniji čin DUSI reforme bio je konstituiranje Samoupravnih interesnih zajednica (SIZ) specijaliziranih za stanovanje i komunalni sustav, koje su se morale obvezno osnovati u općinama i gradovima. Služeći se instrumentima neposrednog odlučivanja, SIZ-ovi su planirali, vodili i investirali u stambenu izgradnju koja je bila financirana prikupljanjem doprinosa iz osobnih dohodaka građana (plaća) te iz dohodaka organizacija udruženog rada, dok se narudžba izvedbe konkretnih stambenih naselja i kompleksa obavljala sklapanjem aranžmana s građevinskim poduzetima.¹⁰ Nakon razdoblja javne rasprave i sabiranja iskustava drugih gradova¹¹, Rijeka je 1975. godine osnovala SIZ za stanovanje i SIZ komunalnih djelatnosti, odlučivši držati ove segmente odvojenima, kao i 44 % tadašnjih općina u SR Hrvatskoj. U skupštine SIZ-ova imenovani su delegati radnih organizacija, mjesnih zajednica, gradskih komunalnih službi te drugih organizacija, a pri SIZ-u za stanovanje osnovan je i Odbor za usmjerenu stambenu izgradnju. Postojeće gradske službe – Zavod za urbanizam i komunalne poslove i Stambeno poduzeće postali su stručni organ za tehničke, administrativne, pravne i druge poslove potrebne SIZ-ovima. Potom je

osnovan i SIZ za izgradnju objekata infrastrukture i društvenog standarda te SIZ „Za brži razvoj Rijeke” zadužen za realizaciju programa RI-19, tj. sustava samodoprinosna građana za izgradnju prioritetnih javnih objekata.¹²

Primarni zadatak SIZ-a stanovanja bilo je donošenje srednjoročnog plana društveno usmjerene stambene izgradnje od 1976. do 1980. godine koji će Krnjevo formalnopravno potvrditi kao ključno naselje DUSI reforme te će biti zaokružene sve potrebne procedure za početak njegove realizacije. Unutar SIZ-a vladalo je nezadovoljstvo tempom izrade dokumenta, a kao razlog kašnjenja navodilo se neprovođenje anketa o stambenim potrebama u radnim organizacijama ili slab odaziv radništva na njih, ali i pasivnost delegata koji nisu raspravljali o pripremljenim materijalima ili nisu uopće dolazili na sjednice. Sumnja u sposobnost riječkoga administrativnog aparata da ovladava kompleksnim postavkama DUSI sustava propitivana je i u javnim raspravama u kojima su pojedina poduzeća čak zagovarala nastavak tržišne izgradnje.¹³ Nakon dugotrajnog postupka, srednjoročni je plan naposljetku prihvaćen u jesen 1977. godine, navješćući ambiciozni cilj od novih 11 500 stanova do kraja razdoblja. Na Krnjevu se predviđala etapna izvedba stambenih nizova: najprije ulica 800, 900 i 1000 tijekom 1978. godine, a sljedeće godine ulica 600 i 700.¹⁴ Idući logičan korak, dokaz samopouzdanja i spremnosti gradskih organizacija te zrelosti DUSI sustava, bilo je prihvaćanje Samoupravnog sporazuma o DUSI-ju u jesen 1978. godine, koji su podržali zaposlenici 263 radne organizacije u riječkoj općini te je posljedično proglašena obustava kreditiranja i dodjele zemljišta za gradnju stanova po prevladanom tržišnom principu.¹⁵

Krajem 60-ih godina 20. stoljeća kao najveći problem stambeno-komunalnog funkcioniranja Rijeke detektirana je razdvojenost gradskih službi, no ni jedna politička garnitura nije se usudila demontirati postojeću strukturu, tj. objediniti sve komunalne službe u jedno tijelo. Predstojeći zadatci provedbe DUSI reforme ipak su i na tom polju zahtijevali konkretne promjene. Po uzoru na Poduzeće za izgradnju Splita koje je iznimno kvalificirano vodilo realizaciju Splita 3 te postalo svojevrsnim prototipom organizacije za izgradnju naselja u DUSI sustavu¹⁶, krajem 1976. godine osnovan je Zavod za izgradnju Rijeke kao centralna gradska institucija koja je integrirala sve do tada razdvojene stručne funkcije povezane sa stanogradnjom: od planiranja pripadajućih infrastrukturnih i naseljskih kapaciteta, pripreme zemljišta, izračuna investicijskih troškova, pribavljanja i izrade projektno-tehničke dokumentacije, upravljanje postupcima ishoda dozvola, koordinaciju svih uključenih subjekata te nadzor nad provedbom planiranih aktivnosti.¹⁷ Stambeno naselje Krnjevo predstavljat će najveći ispit stručnosti, motiviranosti i učinkovitosti novouspostavljenih odjela lokalne vlasti i SIZ-ova i Zavoda za izgradnju Rijeke.

Od natječaja do izvedbenog plana: nastanak vizije „visokog” Krnjeva

Naselje Krnjevo zauzet će jedno od najvećih i najperspektivnijih područja za plansku stambenu izgradnju na zapadnom dijelu Rijeke. Ukupne površine 52 hektara, na sjevernoj je strani omeđeno trasom gradske obilaznice, na jugu protezanjem Liburnijske ceste i željezničke pruge, dok je sa zapadne i istočne strane flankirano naseljima Baredicama i Turnićem, podignutima u prvoj polovini 60-ih godina. Unatoč izraženom nagibu terena, koji je varirao između 12 i 30 %, lokalitet je pružao dobro osunčane padine, visoko iznad zapadne industrijske zone. S obzirom na mali broj zatečenih građevinskih struktura – mahom dotrajalih prizemnica i jednokatnica – urbanističko planiranje prostora bilo je gotovo potpuno oslobođeno ograničenja. (sl. 1)

Budući da je stambena izgradnja na tako topografski zahtjevnom terenu tražila velika ulaganja u prateću infrastrukturu, faza planiranja naselja Krnjeva odužila se s ciljem pronalaska financijski najpovoljnijeg rješenja. Urbanistički institut za Istru i

1.
Područje budućeg naselja
Krnjeva iznad zapadne
industrijske zone Rijeke,
snimljeno oko 1960. godine
(izvor: Hrvatski državni arhiv u
Zagrebu)

Area of the future Krnjevo
housing estate above the
western industrial zone of Rijeka,
photographed around 1960

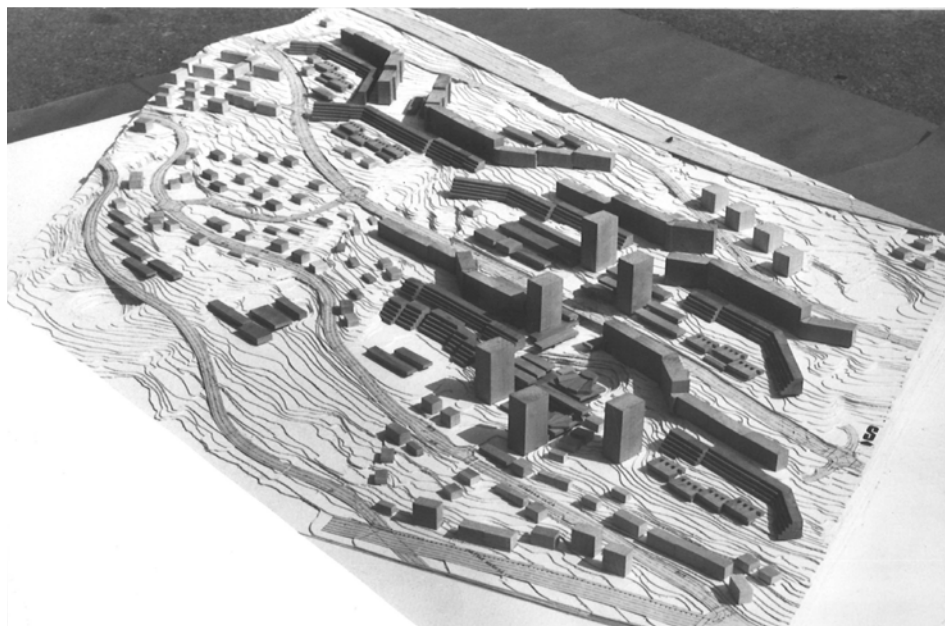
Hrvatsko primorje – Rijeka, na zahtjev Zavoda za komunalnu djelatnost, 1963. godine proveo je urbanističko-ekonomsku analizu koja je artikulirala jasnu viziju transformacije prostora: postupno uklanjanje građevina lošije kvalitete i izgradnju naselja četverokatnica s tornjevima kao vertikalnim akcentima u prostoru. Time se nastojala primijeniti uspješna prostorna i tipološka formula susjednog naselja Turnića, uz postizanje gustoće naseljenosti od 365 st/ha.¹⁸ Potom je Ljubljanski urbanistički zavod 1968. godine izradio dvije varijante idejnog rješenja detaljnoga urbanističkog plana. Osim korištenja raznolike stambene tipologije, od 16-katnih tornjeva, stambenih nizova visine 4 do 8 katova, do terasastih struktura, njihov koncept počivao je na ideji „povratka ulici”, istodobno afirmiranoj i u prvonagrađenom radu na natječaju za urbanističko rješenje Splita 3, također od stručnjaka iz istog zavoda (Vladimir Braco Mušić, Nives Starc i Marjan Bežan). U riječkom projektu, pješačka je ulica pozicionirana između visokih objekata koji bi je štitili od bure te niže terasaste gradnje prilagođene strmom terenu. (sl. 2) Za daljnju razradu izabrana je varijanta B koju je autorska grupa (Janez Vovk, Mirko Mrva i M. Loborec) pretočila u Detaljni plan, službeno usvojen 1969. godine. Međutim, 1971. godine Savjet za urbanizam i komunalne poslove, koji je prethodno dao pozitivnu ocjenu plana i uputio ga Skupštini općine Rijeka, revidirao je svoje stajalište na temelju ekonomskih analiza koje su upućivale na to da bi, zbog visokih infrastrukturnih troškova, trebalo povećati stambenu gustoću kako bi investicija pokrila i prateće objekte društvenog standarda u naselju.¹⁹

Urbanističko-arhitektonsko rješenje naselja Krnjeva nastavilo se tražiti putem pozivnog natječaja provedenog tijekom 1972. godine, u kojem su sudjelovali riječki projektni biro. Već sama činjenica da je natječaj raspisan upućuje na promjenu in-

2.

Maketa idejnog rješenja
Detaljnoga urbanističkog plana
stambenog naselja Krnjevo
– varijanta B, Ljubljanski
urbanistički zavod, 1968. (izvor:
Državni arhiv u Rijeci)

Model of the conceptual design
for the Detailed Urban Plan of the
Krnjevo housing estate – Variant
B, Urban Planning Institute in
Ljubljana, 1968

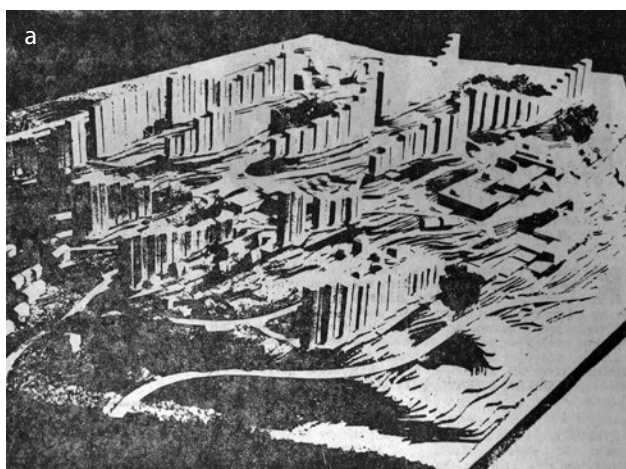
3.

Arhitektonsko-urbanistički
projekt naselja Krnjevo, visoka
varijanta, 1973. – 1979.: a)
maketa naselja; b) pročelje
jednog stambenog niza (izvor:
Novi list, 19. i 20. 7. 1975., 5 i
ERVIN DUBROVIĆ /bilj. 2/, 62)

Architectural and urban planning
project of the Krnjevo estate, high-
rise variant, 1973-1979: a) model
of the estate; b) front façade of a
residential block

stitucijske i profesionalne klime koju je potaknula DUSI reforma. Naime, posljednji su arhitektonski natječaji za stambene projekte u Rijeci održani više od desetljeća prije: 1958. za urbanističko rješenje naselja Turnića te 1960. za projekt stambenih tornjeva u naselju Autoputu na Kantridi, oba u organizaciji Gradskog fonda za stambenu izgradnju. Tijekom tržišne faze stanogradnje, stambeno je projektiranje bilo uglavnom u nadležnosti građevinskih poduzeća s vlastitim projektnim biroima, koja su investitorima nudila tzv. „ključ u ruke” model izvedbe, dok su arhitekti bez afilijacije s građevinskim poduzećima ostajali bez mogućnosti javnog predstavljanja svojih zamisli, pa time i prostora da se izbore za njihovu izvedbu.²⁰ DUSI je revitalizirao instrument stručnog natječaja pod pretpostavkom da se unapređenje stambenog standarda i veća tipološka raznolikost stambenih naselja i objekata, osim primjerenim materijalnim ulaganjima, mogu ostvariti tek s kvalitetno osmišljenim arhitektonskim i urbanističkim projektima.

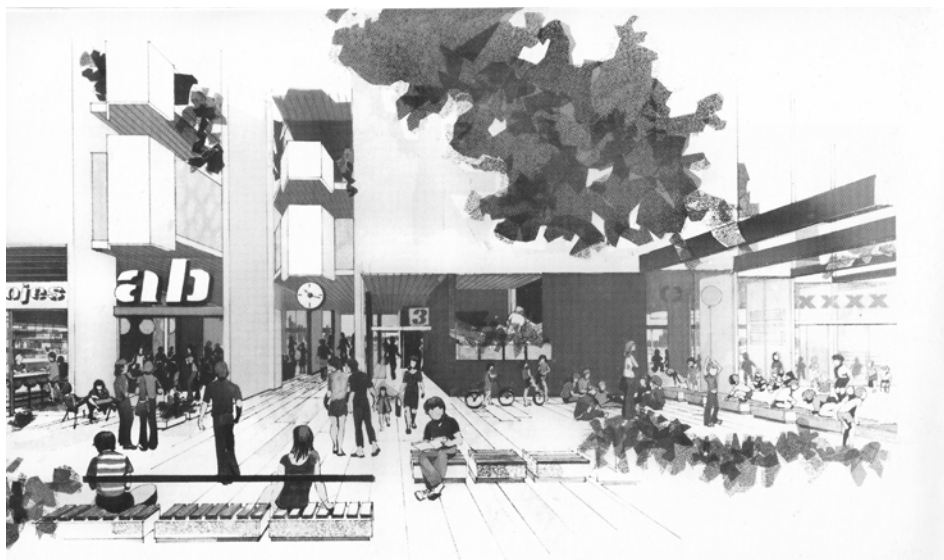
Na natječaju za urbanističko-arhitektonsko rješenje naselja Krnjeva, evaluaciju pristiglih radova provela je stručna komisija sastavljena od djelatnika gradskih urbanističkih i komunalnih službi te pozvanih arhitekata: Vjekoslav Čemeljić (predsjed-

4.

Prikaz javnih prostora i sadržaja unutrašnje ulice visoke varijante naselja Krnjevo (izvor: ERVIN DUBROVIĆ /bilj. 2/, 64–65)

Public spaces and amenities of the inner street of the Krnjevo estate, high-rise variant

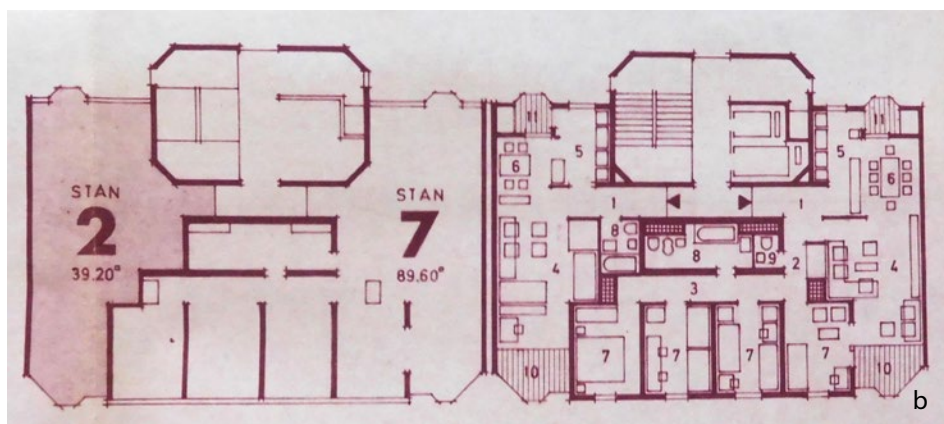
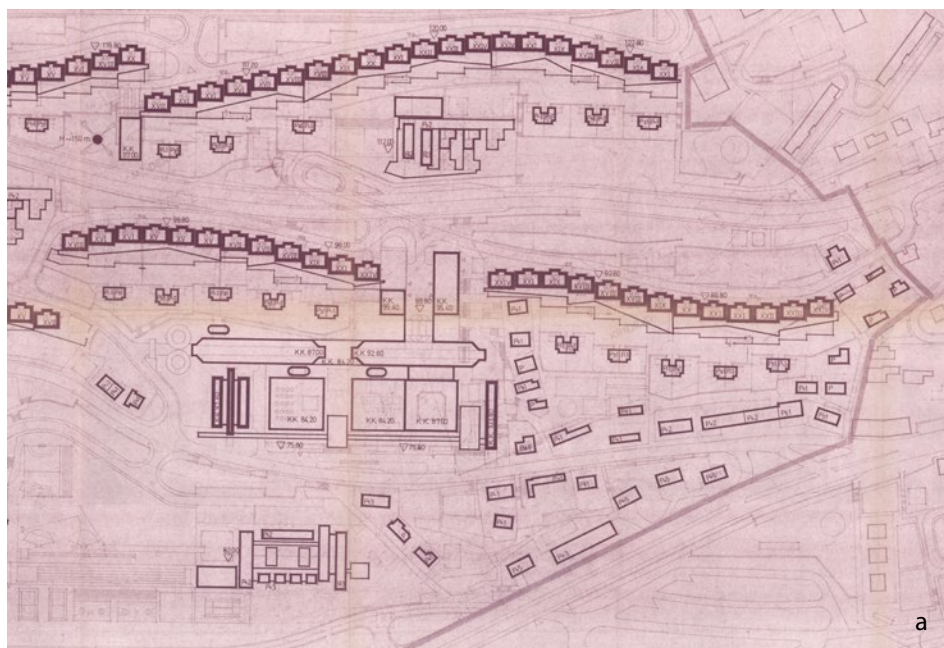
nik), Zdravko Bregovac, Algreto Kuomo, Davor Čemeljić, Igor Emili, Boris Klinger, Mihajlo Kudiš, Ante Scarpa, Tomislav Senderđi i Boris Dobrila. Rezultati natječaja objavljeni su 1973. godine: drugu nagradu osvojio je Građevno-projektni zavod, treća i četvrta nagrada dodijeljene su projektnim timovima Stambenog poduzeća i GP-a *Jadran*, dok je najviše ocjene dobio prijedlog autorske grupe Rijeka-projekta, predvođene Ninoslavom Kučanom.²¹ Međutim, žiri je zatražio reviziju projekta u svrhu postizanja veće ekonomičnosti graditeljske tehnologije te povećanja gustoće urbane matrice naselja. Prema iskazu Kučana, izvorni natjecajni prijedlog bio je zasnovan na optimalnoj gustoći od 300 st/ha, uz planiranje stambenih ulica s objektima visine od 8 do 16 katova. Tijekom stručnih konzultacija održanih u Zavodu za urbanizam i komunalne djelatnosti, a na inzistiranje radnih organizacija koje su tražile maksimalan broj stambenih jedinica, preporučeno je povećanje gustoće na 500 st/ha. Takav zahtjev doveo je do oblikovanja naselja s iznimno visokim građevinskim gabaritima za budućih 22 500 stanovnika.²²

Idejno rješenje Provedbenoga urbanističkog plana naselja Krnjeva, dovršeno u listopadu 1973. godine, temeljilo se na konceptu visokih linearnih stambenih nizova (od 14 do 24 kata), orijentiranih paralelno s morskom obalom u smjeru istok-zapad,

5.

Idejno rješenje Provedbenoga urbanističkog plana stambenog naselja Krnjevo, 1973.: a) centralna zona sa stambenim ulicama 800 i 900, sjevernije ulice 300 i 400; b) varijanta stambene etaže s 2-ležajnim i 7-ležajnim stanom (izvor: Državni arhiv u Rijeci)

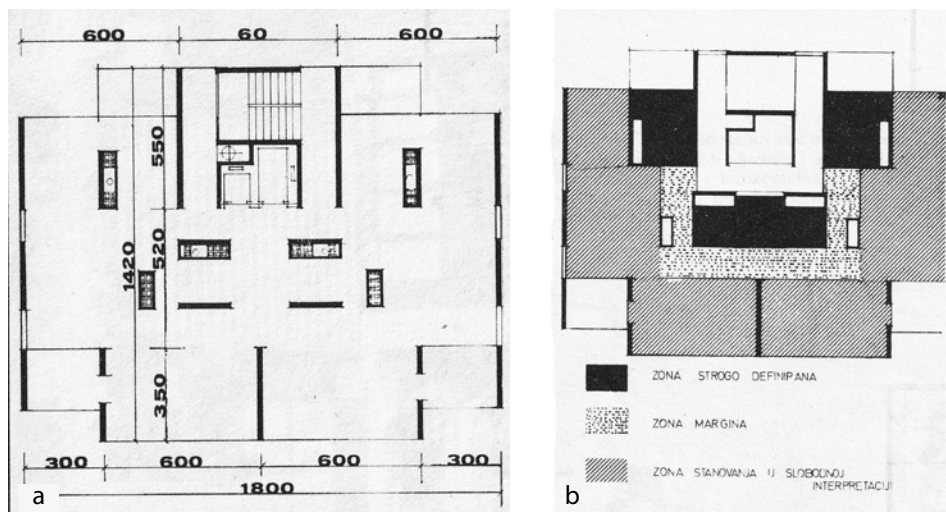
Conceptual design of the Urban Plan for the Krnjevo housing estate, 1973.: a) central zone with residential streets 800 and 900, and northern streets 300 and 400; b) apartment floor variant with 2-bed and 7-bed units

prateći konfiguraciju terena. Varijabilna katnost pojedinih stubišnih vertikala pridaje tim nizovima karakterističan valovit oblik, uspoređivan s orguljama.²³ (sl. 3) Ove stambene megastrukture formiraju deset stambenih ulica. Najsjeverniji, ujedno i najviši blokovi (ulice 100 i 200) služe i kao zaštita od vjetrova za ostatak naselja. Velika visina i dužina stambenih nizova – pri čemu ulice 200 i 400 obuhvaćaju i do dvadesetak povezanih stubišta – rezultat su težnje k racionalizaciji gradnje, no raspoređeni su tako da međusobnim razmacima oblikuju niz intimnih uličnih prostora. Ti prostori imaju dvojaku funkciju: ulice na sjeveru predviđene su za promet vozila, parkiranje i opskrbu trgovina, dok su južne, okrenute prema moru i suncu, namijenjene pješacima te oblikovane kao šetališta koja bi poticala društvenu interakciju stanara, prema Kučanovoj usporedbi, nalik na primorske rive kojih Rijeka nije imala. Dvije strane ulice bile bi povezane prolazima kroz prizemlja zgrada, koja su planirana za razne javne i komercijalne sadržaje, od trgovina, ugostiteljstva i uslužnih obrta do prostora za društvene organizacije i vrtića, s ciljem oblikovanja vitalne i dinamične urbane sredine te jačanja osjećaja zajedništva u naselju. U konceptualizaciji ulice kao sastavnog dijela urbaniteta naselja, Kučanovo se rješenje dijelom podudara s prijedlogom Ljubljanskoga urbanističkog zavoda, no zbog znatno povećanog volu-

6.
Osnovni oblik stambene etaže,
visoka varijanta naselja Krnjevo:
a) shema konstrukcije i instalacija;
b) zoniranje stambenog prostora
(izvor: GROZDAN KNEŽEVIĆ /
bilj. 25/, 207)

Basic layout of a residential floor,
high-rise variant:
a) structural and
installation scheme;
b) zoning of
residential space

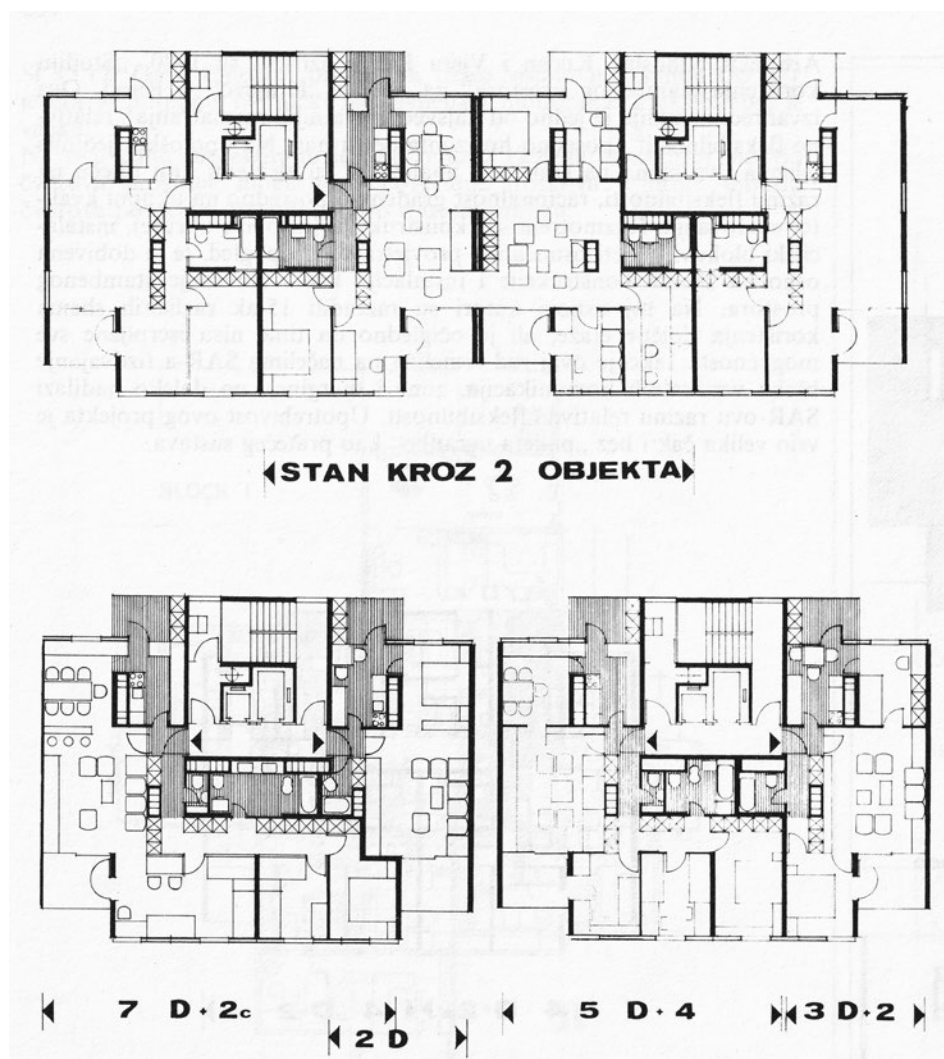
mena stambenih objekata, ulica se artikulira kao interijerski element, protežući se kroz prizemne zone planiranih nizova zgrada.²⁴ (sl. 4) Južni dio Krnjeva zamišljen je kao novi gradski centar za širu područnu zajednicu tadašnje Općine Zamet, s tržnicom, robnom kućom te obrazovnim, zdravstvenim, kulturnim i sportskim sadržajima (tri osnovne škole i gimnazija, bazen, dvorana većeg kapaciteta, biblioteka, ljetna pozornica itd.). Osim parkova i rekreacijskih površina među stambenim nizovima, predviđene su i niže stambene zgrade (do tri kata) za preseljenje vlasnika kuća predviđenih za rušenje. (sl. 5) Prema jednoj verziji plana, naselje Baredice trebalo je biti supstituirano novom izgradnjom (produženjem ulice 500) jer je bila riječ o stambenim objektima supstandardne kvalitete gradnje i komfora.²⁵

Autorski tim posebnu je pozornost posvetio dimenzioniranju naselja u skladu s potrebama suvremenoga urbanog života, računajući na porast automobilskog prometa, ali i osiguravajući nesmetano kretanje pješaka i vozila. Projektom je bilo predviđeno da svaki stan raspoláže ili garažnim mjestom u podrumima zgrada, koji bi služili i kao skloništa u kriznim situacijama, ili parkirnim mjestom u neposrednoj blizini objekta. Stambene zgrade bile su projektirane u skladu s najvišim standardima sigurnosti i udobnosti, pa su tako u svaku ulicu trebala biti ugrađena rezervna energetska postrojenja za neometan rad dizala, rasvjete, ventilacije i drugih sustava. U slučaju požara, evakuacija bi se odvijala sigurnosnim stubištima s izlazom na krov, odakle bi stanari mogli prijeći u susjedne vertikale i napustiti zgradu.²⁶

Pri projektiranju stambenih zgrada primijenjen je strukturalistički pristup, u kojem se osnovna građevna jedinica – stambena etaža s dva stana povezana stubištima i dizalima – multiplicira u horizontalnom i vertikalnom smjeru čak 2 500 puta, tvoreći ondulirane i izdužene stambene nizove. Kroz sve katove protežu se identični rasporedi komunikacijskih i instalacijskih blokova, koji ujedno predstavljaju jedine fiksne točke unutar nosive konstrukcije. (sl. 6) Ovakva repetitivnost osnovnih elemenata bila je pogodna za industrijaliziranu gradnju, koja je trebala osigurati ekonomičnost projekta, ali i pružiti mogućnost istraživanja tlocrtna varijabilnosti, čime bi se korisnicima omogućila kreativna prilagodba prema vlastitim potrebama, rastu životnog standarda i promjenama u broju članova kućanstva. U studiji načela fleksibilnog stana Ninoslav i Vjera Kučan oslonili su se na SAR metodu (*Stichting Architecten Research*), koju su razvili timovi iz nizozemskih arhitektonskih biroa i čiji su se rezultati u to vrijeme proučavali na stručnim savjetovanjima i predavanjima u Jugoslaviji. Studija Krnjeva razvila je principe SAR-a kroz detaljnu analizu kon-

7.
Istraživanje mogućnosti
fleksibilnog korištenja tipične
etaže visoke varijante Krnjeva
(izvor: GROZDAN KNEŽEVIĆ /
bilj. 25/, 208)

Study of possibilities for flexible
use of a typical floor plan in the
high-rise variant

strukcija, instalacijskih blokova, osvjetljenja i ventilacije te razradu niza varijanti korištenja tipične etaže te kombinacijama tlocrtnih rješenja unutar svakog tipa stana. Smještaj instalacija određivao je pozicije kuhinja i sanitarnih čvorova, dok su ostale prostorije ostavljene za slobodniju prostornu interpretaciju i mogućnost promjena rasporeda pregradnih zidova, čak i protezanja jednog stana preko cijele etaže bez složenih građevnih zahvata.²⁷ (sl. 7)

Projektiranje raznolikijih stanova, po veličini i prostornoj organizaciji, u cijelosti se slagalo s premisama DUSI reforme koja je nastojala prilagoditi ponudu stanova realnoj demografskoj slici jugoslavenskog društva, odnosno činjenici da se društvenim stanovima koriste multigeneracijske obitelji te treba osigurati privatnost svim članovima kućanstva. Naglasak je stavljen na uporabnu vrijednost stanova i naselja tijekom dužega vremenskog razdoblja, umjesto na čim bržu i masovniju proizvodnju stambenih jedinica. Međutim, toleriranje situacija u kojima dnevni boravak i dalje služi kao spavaća soba (s jednim ležajem), kao i da kuhinja nije direktno osvijetljena i zračena, već preko dnevne sobe, upućuje na kompromisni karakter DUSI stambenog standarda koji je žrtvovao dio stambenog komfora ekonomskim uvjetima. Napredak vidljiv i u rješenjima većih stanova na Krnjevu predstavljalo je definiranje prostora blagovaonice ili kao odvojene prostorije ili u proširenom dijelu kuhinje.²⁸

Stambene površine mijenjale su se u razradama idejnog rješenja u skladu s rafiniranjem standarda riječkog stana DUSI razdoblja. Već u idejnom rješenju Provedbenoga urbanističkog plana iz 1973. godine ispitivane su mogućnosti dispozicije stanova različitih veličina. (sl. 5) Osnovni oblik stambene etaže osmišljen je prema uputama u *Privremenom jugoslavenskom standardu usmjerene stambene izgradnje* (1973.), a skućena, odnosno površinom reducirana verzija prema riječkim normativima iz 1975. godine. Manje modifikacije tlocrta unesene su pri izradi Detaljnoga urbanističkog plana Krnjeva (DUP Krnjevo 77) za ulicu 900 zbog promjene položaja komunikacijske vertikale (stubišta i dizala). Površine stanova od početnih su parametara (najmanji stanovi zauzimali bi od 20 do 31 m², a najveći od 92 do 103 m²) na kraju narasle na minimalno 32 m² za 1-ležajne do 106 do 112 m² za 7-ležajne stanove, unatoč negodovanju radnih organizacija da odabrane mjere nisu u korelaciji s objektivnim društvenim mogućnostima.²⁹

Naselje Krnjevo predstavljalo je dobrodošlo tipološko osvježanje, zaokret od she-matizma poslijeratnih stambenih naselja te, u riječkom slučaju, forsiranja stambenih solitera sve veće katnosti. Ideja fleksibilnosti stana, razmišljanje o krajnjem korisniku i integralno planiranje stanovanja i naseljskih sadržaja, odnosno osvještavanje činjenice da je stanogradnja ujedno i gradogradnja, također su bili pomaci kakve se i priželjkivalo postići DUSI reformom. Glavne kvalitete novog naselja Kućan je apostrofirao ovako: „Na Krnjevu je postignuta socijalna jednakost stanova. Stanovi se po ničem ne razlikuju, osim brojem soba, koji je ovisan o brojnosti obitelji. Nema stana s manje vrijednim položajem, pogledom i orijentacijom. Svi stanovi imaju poprečno zračenje, sve sobe orijentirane su prema moru, bez obzira koliko soba ima jedan stan. Visoki stupanj socijalne jednakosti ne može biti narušen činjenicom brojnosti obitelji, što je u našoj praksi bio čest slučaj.”³⁰ Time se simbolički i funkcionalno afirmirala ideja stambene ravnopravnosti – stanovi, neovisno o veličini, nude jednako kvalitetan orijentacijski i insolacijski standard, što je u skladu s načelima egalitarnog pristupa stanovanju kojoj je težio DUSI. Projektant je također isticao da je velika katnost stambenih objekata proizašla iz diktata visoke gustoće stanovanja te, iako se s tom odlukom nije slagao, branio je i taj aspekt projekta: „Stojim u potpunosti iza njega, a podržao bih ga i bez vlastitog potpisa uz uvjet da sam o njemu informiran toliko koliko i sam autor. Krnjevo nije ono što Francuzi zovu ‘soliterom’, kakvih u Rijeci ima već na stotine, nastalih najčešće površnim traženjem nekog slobodnog prostora u koji se nabije taj toranj, bez razmišljanja gdje će ljudi kupovati, parkirati kola, popričati, ostaviti djecu, zapravo živjeti i životom građana, a ne ljudi zbijenih u niz kaotičnih spavaonica.”³¹ Kućan je isticao kako je moguće ostvariti stanove dobrih boravišnih kvaliteta i unutar visokih zgrada, pod uvjetom da su ispunjeni sigurnosni standardi, usklađeni infrastrukturni kapaciteti s opterećenjem stanovništva, javni prostori funkcionalno uređeni te zadovoljene osnovne potrebe prosječnog kućanstva. Također, visokim objektima autorski je tim težio kreirati nove gradske vizure, repere suvremenog grada, i u panoramskom pogledu s mora i iz perspektive pješaka.

Kriza realizacije: društveni otpor, financijske prepreke i odbacivanje projekta

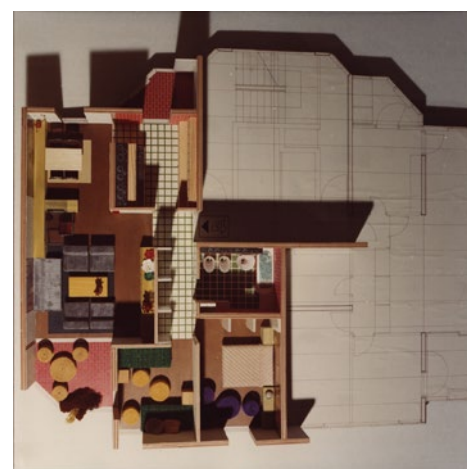
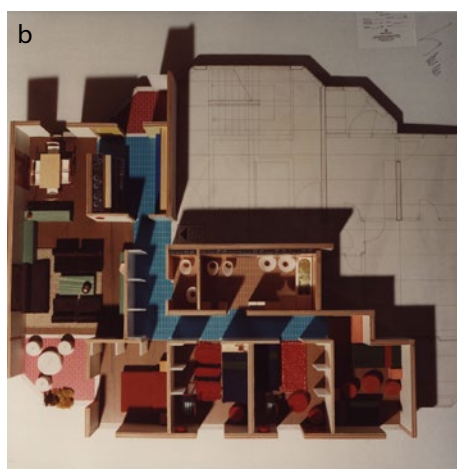
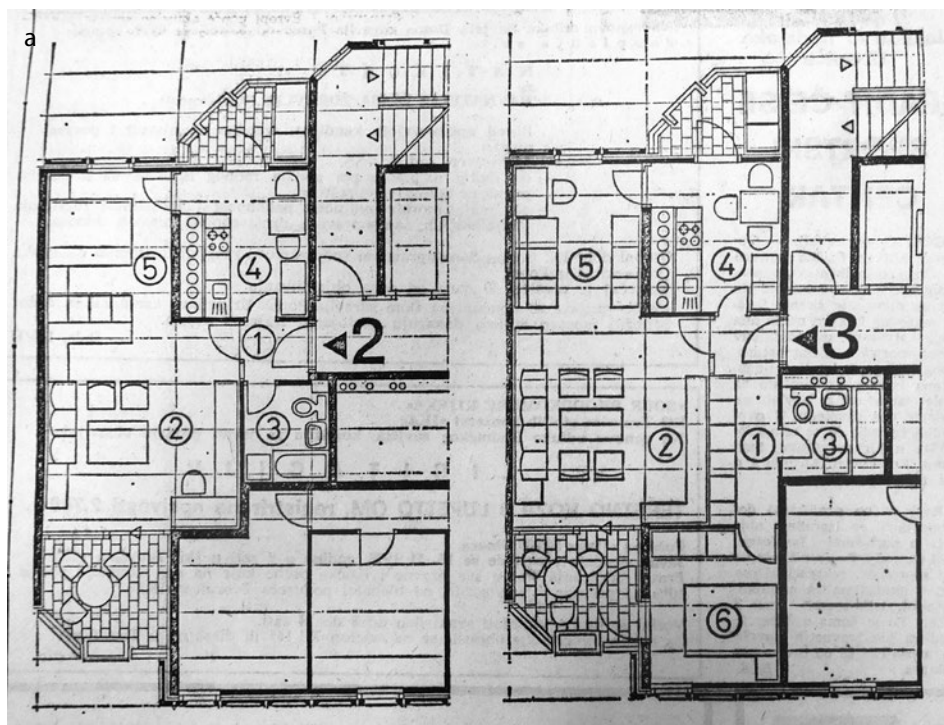
Provedbeni urbanistički plan Krnjeva predstavljen je delegatima Vijeća mjesnih zajednica i Vijeća udruženog rada Skupštine općine Rijeka koji su ga prihvatili u ljeto 1975. godine bez većih primjedbi.³² Šira se javnost sa značajkama projekta mogla upoznati na izložbi u *Malom salonu* na Korzu te iste godine. Sljedeći potez bilo je formiranje Odbora za pripreme i uređenje građevnog zemljišta, izgradnju stanova i pratećih objekata naselja Krnjeva, koordinacijskog tijela u koji su ušli predstavnici upravnih instancija (SIZ-a stanovanja i SIZ-a komunalnih djelatnosti, Skupštine op-

ćine Rijeka), financijskih institucija (*Riječka banka*), komunalnih i drugih poduzeća nadležnih za infrastrukturu budućeg naselja (*Voplin*, Poduzeće PTT prometa Rijeka, *Elektroprimorje*), te predstavnici projekatnata, urbanista i građevinara.³³ Budući da je predstojao opsežan posao rješavanja imovinsko-pravnih pitanja i planiranja infrastrukturnih sustava, od poduzeća Rijeka-projekt zatražena je izrada izvedbenog projekta prvih triju stambenih ulica kako bi se izbjeglo potpuno zaustavljanje planiranih aktivnosti.³⁴ Posljednja formalnost obavljena je u veljači 1978. godine prihvaćanjem Detaljnoga urbanističkog projekta za naselje Krnjevo – prvu etapu izgradnje ulice 900, od Mjesne zajednice Krnjevo i Izvršnog vijeća Skupštine općine Rijeka. Broj komunikacijskih vertikala u stambenom nizu smanjen je s prvotnih 13 na 12 (obilježeni kao 901–912), te su preprojektirane stambene etaže, što je već spomenuto.³⁵ Kučan je naselje Krnjevo promovirao tematskim predavanjem u Galeriji *Nova* u Zagrebu 1978. godine te izlaganjem na 14. zagrebačkom salonu 1979. godine.³⁶

8.

Poziv na udruživanje sredstava za visoku varijantu Krnjeva, 1979.: a) novinski oglas s tlocrtom 2-ležajnog i 3-ležajnog stana; b) makete 4-ležajnog i 6-ležajnog stana izložene u izlogu Robne kuće *Ri* na Korzu (izvor: *Novi list*, 15. 2. 1979., Ostavština Ninoslava Kućana, ljubaznošću dr. sc. Idisa Turata)

Call for pooling funds for the high-rise variant, 1979: a) newspaper advertisement with floor plans of 2-bed and 3-bed apartments; b) models of 4-bed and 6-bed apartments displayed in the *Ri* Department Store on Korzo

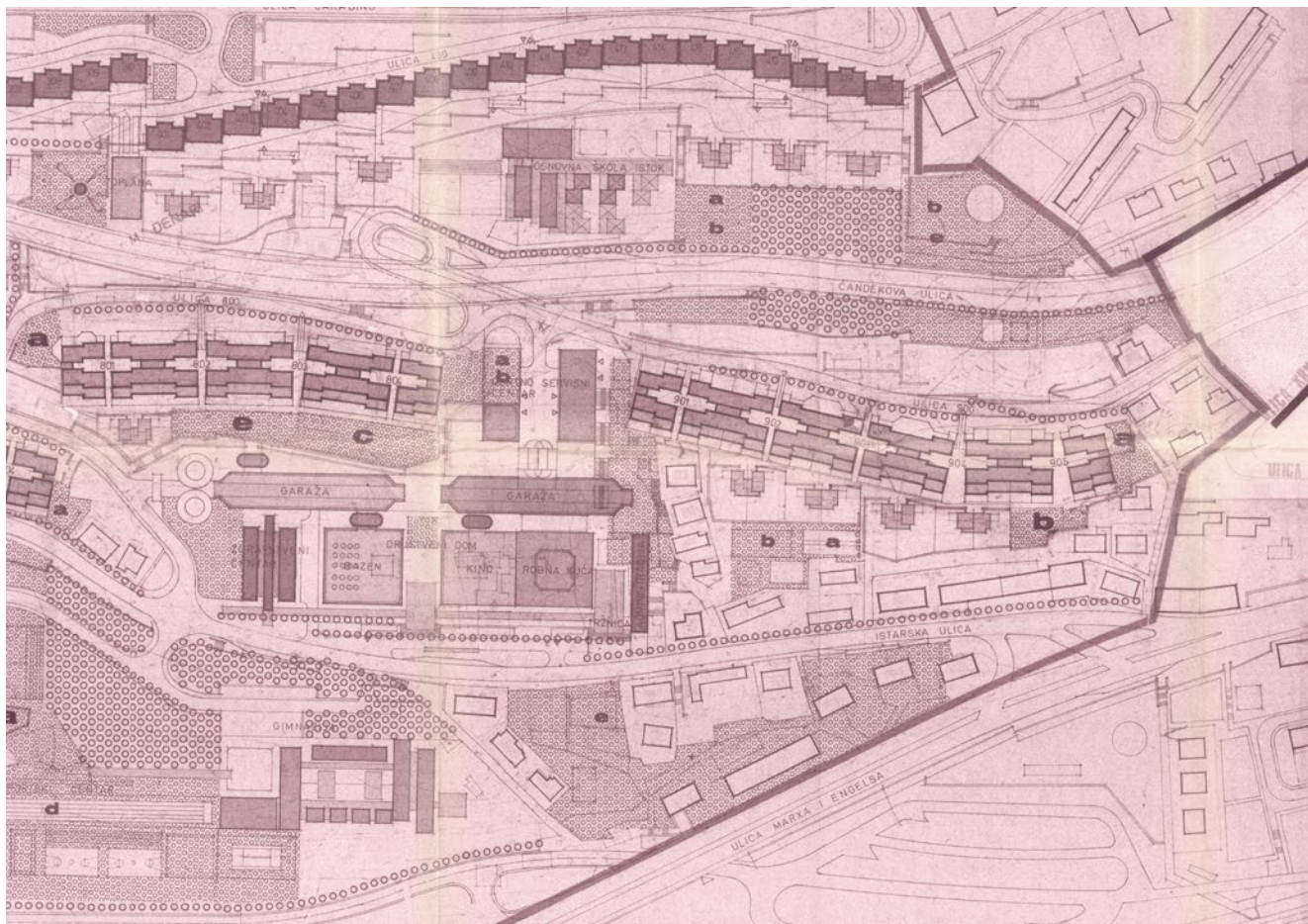

Ipak, već tijekom jeseni 1978. godine pojavljuju se prvi prigovori koji su problematizirali ekonomsku održivost projekta, ponajprije zbog visoke procijenjene cijene stambenog kvadrata koja bi, prema tadašnjim analizama, premašivala republički prosjek (što je u riječkom kontekstu već bilo uobičajeno), ali bi ujedno bila i za oko 30 % viša u odnosu na druge gradske lokacije. Nakon provedene revizije i pronalaska mogućnosti za smanjenje troškova, uslijedio je javni poziv radnim organizacijama, SIZ-ovima i građanima za udruživanje sredstava za realizaciju ulice 900, uz prezentirane tlocrte stanova različitih veličina u skladu s projektnom dokumentacijom. Iako su ulagatelji sredstava bili poticani da prihvate predloženi plan izgradnje naselja, do svibnja 1979. godine nije ostvaren dovoljan interes, čime je realizacija projekta dovedena u pitanje. Kao odgovor, općinske vlasti organizirale su jednomjesečnu izložbu maketa tipova stanova, postavljenu u izlogu Robne kuće *Ri* na Korzu, kako bi građanima približile stambene kvalitete budućeg naselja. (sl. 8) Unatoč tom pokušaju popularizacije projekta, izložba nije rezultirala znatnijim odazivom. Pojedine su radne organizacije eksplicitno izjavile da će radije financirati individualnu stanogradnju za svoje radnike nego prihvatiti koncept još jednog toranjskog naselja upitnih performansi i cijene.³⁷

Potaknut naglom negativnom reakcijom javnosti, Kučan je peripetije oko koncepcije Krnjeva komentirao ovako: „Plan se ‘sudario’ s velikom protuakcijom protiv visokog građenja, jer je spomenuta velika gustoća zahtijevala visoko građenje. Poučeni lošim iskustvima s izgradnjom visokih objekata koji nisu bili komforni niti dovoljno opskrbljeni i koji su vizuelno izgledali loše, građani su se pobunili ne mogavši shvatiti specifičnosti ovakve visoke gradnje. (...) Pokušao sam tada u gradnju unijeti

9.
Izmijenjeni Provedbeni
urbanistički plan Krnjevo, 1979.,
niska varijanta južnog dijela
naselja, prikaz stambenih ulica
800 i 900 (izvor: Državni arhiv u
Rijeci)

Revised Urban Plan for Krnjevo,
1979, low-rise variant of the
southern section of the estate,
residential streets 800 and 900

elemente načina života koji bi afirmirali čak i takvu visoku gradnju. Društvenom akcijom oboren je taj sistem dizanja zgrada u visinu, pa se, unatoč već gotovim izvedbenim nacrtima, za dvije 'ulice' trebalo prekinuti s radom."³⁸ Kučan se referirao na javnu kampanju *Da ili ne za stambene nebodere* koju je pokrenuo *Novi list* u siječnju 1978. godine, objavljujući mišljenja i studije urbanista i sociologa koji su upozoravali na negativne aspekte stanovanja u visokim objektima, osobito u vezi s protupožarnom i seizmičkom sigurnosti. Osobita su „meta” bili netom dovršeni tornjevi visine od 25 do 28 katova u Čandekovoj ulici na Podmurvicama (tornjevi-blizanci ing. Dušana Sironića u izvedbi GP-a *Vladimir Gortan* te toranjski par ing. Željka Mahulje i ing. Zvonka Žigmana od GP-a *Industrogradnja*): anketirani su njihovi stanari koji su iznosili brojne probleme s funkcioniranjem tehničkih sustava zgrada, što je dodatno pojačalo skepsu potencijalnih kupaca. Takva medijska akcija dovela je do naglog zaokreta u javnom mnijenju: dotadašnje divljenje visokim tornjevima, percipiranim kao simbolima društvenog i tehnološkog napretka, zamijenjeno je negiranjem njihove humanističke, ekološke i ekonomske opravdanosti.³⁹ U konačnici, projekt Krnjeva postao je svojevrsna kolateralna žrtva nakupljenog nezadovoljstva građana te njihova nepovjerenja u sposobnost gradskih političkih struktura, stručnih službi i građevinara da im garantiraju sigurno stambeno okruženje i suvremeni standard stanovanja. Takva situacija navela je nadležna tijela na ponovno razmatranje visine planiranih objekata, razine opremljenosti, sigurnosnih aspekata te cijene stanova.

„Nisko” Krnjevo: kompromisna izvedba i kraj DUSI ambicija

Na debakl udruživanja sredstava za projekt Krnjeva, gradska je uprava reagirala brzim potezima. Postavljena je prinudna uprava nad Zavodom za izgradnju Rijeke, nominalno radi otkrivenih zlouporaba položaja pojedinih djelatnika koji su i sudski gonjeni, ali prije svega radi prebacivanja odgovornosti za stagnaciju stanogradnje na najnovije upravno tijelo, bez dubinske analize i reforme sustava.⁴⁰ Zastoj u stambenoj produkciji koji je uzrokovalo odbijanje inačice „visokog” Krnjeva, zapravo, potpuni krah srednjoročnog plana DUSI-ja, nametnuo je i radikalnu promjenu gradske stambene politike: krajem 1979. godine donesena je odluka o izmjenama Generalnoga urbanističkog plana kojom je visina novih stambenih zgrada ograničena na 3 do 5 katova, a na području Zameta, centra grada i Sušaka do maksimalno 9 katova, čime je okončana dotadašnja dominacija visokih tornjeva.⁴¹ Rijeka pritom nije bila iznimka, s obzirom na to da su slični moratoriji na izgradnju visokokatnica tih godina bili proglašeni i u drugim gradovima, potkrijepljeni stručnim i ekonomskim analizama. Ipak, riječki kontekst bio je specifičan jer je odgovornost za opće nezadovoljavajuće stanje u stambenom sektoru velikim dijelom pripisana upravo jednoj tipologiji – visokim stambenim tornjevima – pri čemu su zanemareni mnogi drugi strukturni čimbenici.

Kako je varijanta „visokog” Krnjeva bila službeno odbačena, Izvršno vijeće Skupštine općine Rijeka formiralo je radnu grupu koja od Rijeke-projekta naručuje novo idejno rješenje naselja prema sljedećim naputcima: 1.) gustoća naseljenosti ne smije premašivati 350 st/ha, 2.) treba se strogo pridržavati riječkih normativa stambenih površina i opreme, 3.) koliko je moguće, treba sačuvati ideju stambene ulice, trase cesta, pješačkih komunikacija i infrastrukture te kvalitetu uređenja okoliša iz prethodnih planova. U listopadu 1979. godine isporučen je izmijenjeni Provedbeni urbanistički plan koji, ne mijenjajući mrežu i profil prometnica, snižava gabarite južnog dijela naselja, odnosno prezentira novo arhitektonsko oblikovanje stambenih ulica 600 do 1000. (sl. 9) Zadržan je raskošno dimenzioniran program objekata društvenog standarda, no reduciraju se površine za parkiranje i garažiranje osobnih automobila.⁴²

Preliminarno ispitivanje mišljenja organizacija udruženog rada pokazalo je da postoji interes za ovu verziju naselja, tj. da je većina radnika imala povoljan stav

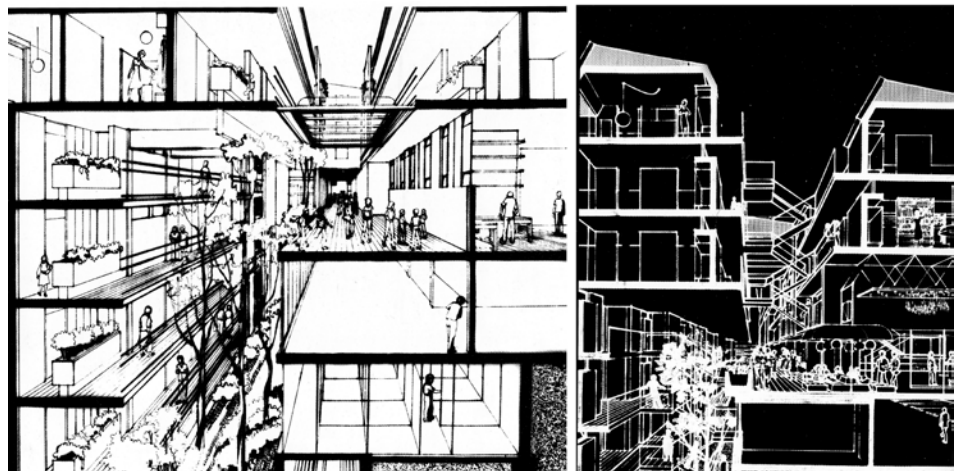
10.
Realizacija niske varijante naselja
Krnjeva, 1980. – 1985., Stambena
ulica 1000 (foto: Lidija Butković
Mićin)

Construction of the low-rise variant,
1980-1985, residential street 1000

11.
Niska varijanta naselja Krnjevo,
prikaz neostvarenih sadržaja i
hortikulturnog rješenja unutrašnje
ulice stambenog niza (izvor:
ERVIN DUBROVIĆ /bilj. 2/,
66–67)

Low-rise variant of the Krnjevo
estate, depiction of unrealised
amenities and landscape design in
the inner street of a residential block

o predloženim stambenim nizovima do 8 katova, smatrajući visoku stanogradnju dehumaniziranom i preskupom.⁴³ U daljnjim konzultacijama SIZ-a stanovanja s udružiteljima sredstava, utvrđeni su idejni projekti stambenog niza 900 i 1000 u pogledu tipologije i karaktera stanova. Javni poziv za izgradnju ovih stambenih ulica upućen je javnosti putem *Novog lista* u travnju 1980. godine, a Kučan je i osobno obilazio riječka poduzeća s katalogom stanova tumačeći radnicima prijedlog novog „niskog” Krnjeva.⁴⁴ Idući mjeseci „potrošeni” su na raspravu oko troškova reorganizacije plana izgradnje cijelog naselja, da bi u listopadu Općinski komitet za urbanizam, izgradnju i komunalno-stambene poslove predložio projektiranje i sjevernog dijela Krnjeva u niskoj inačici, čime će naselje imati ukupno 2200 stanova manje.⁴⁵ U studenome je pak sklopljen dugoočekivani ugovor s GP-om *Primorje*, izvođačem radova na stambenom nizu 900, nakon što je SIZ stanovanja uspješno zatvorio financijsku konstrukciju, a u prosincu je izdana i građevinska dozvola.⁴⁶

Stambeni nizovi 900 i 1000 sastoje se od dvaju djelomično povezanih građevinskih traktova, između kojih se proteže pješačka ulica, ostavljajući dojam stambenih serpentina koje se skladno prilagođavaju konfiguraciji terena. Kučan se odlučio za limenu oplatu krovova i zabata zgrada, obrazlažući svoj odabir estetskim i ekonomskim razlozima. Neuobičajeni materijal i snažan kolorit čine ih upečatljivim orijen-

tirima zapadnog dijela grada, unatoč manjim gabaritima.⁴⁷ (sl. 10) Južni segment karakterizira isključivo stambena namjena u ukupno osam etaža standardne visine, pri čemu su gornje tri etaže uvučene. U sjevernom su traktu katovi rezervirani za stanovanje, dok su u prizemlju planirani servisi koji zadovoljavaju različite svakodnevnne potrebe stanovnika, poput dječje zaštite, osnovne dnevne opskrbe, obrtničkih radnji, ugostiteljskih lokala, kao i prostori za djelovanje društvenih organizacija, dok su u suterenu smještene garaže. Pješачka ulica osmišljena je kao „kale larga”, tipična primorska glavna ulica orijentirana u smjeru istok-zapad, koja vijuga u tlocrtu i stalno nudi različite sadržaje i događanja, prostor je zajedničkog života i svakodnevnih susreta stanara, čime se doprinosi humanizaciji urbanog ambijenta. (sl. 11) Iz pješачke ulice moguće je pristupiti vertikalnim komunikacijama – stubištima i galerijama, bez ugrađenih dizala, u skladu sa zamišljenim karakterom mirnoga, pješачkog susjedstva. Svaki stambeni blok planiran je s oko 270 stanova različite veličine, do najviše sedam ležajeva, slično kao i prvotni projekt Krnjeva, a najbrojniji su dvosobni stanovi s dnevnim boravkom, površine 67 m². Prizemni stanovi raspolažu ograđenim vrtovima, što stanarima omogućuje dodatni osjećaj privatnosti i povezanosti s vanjskim prostorom.⁴⁸ Moglo bi se argumentirati da je snižavanje katnosti doprinijelo intimnosti stambene zajednice i ugodnijim boravišnim uvjetima, međutim, „visoko” je Krnjevo pružalo veću kvalitetu stambenih jedinica podržavajući ideju demokratizacije prava na pogled, „heliocentričnu” perspektivu riječke poslijeratne toranjske stanogradnje, orijentirajući svih 5000 planiranih stanova prema jugu te ispunjavajući i uvjete optimalnog osunčanja i provjetravanja stambenih prostorija. Primjenom galerijskog sustava stanovi „niskog” Krnjeva većinom nemaju mogućnost dvostranog zračenja, dok su sjeverni stanovi ostali i bez ostalih dviju prednosti. Zbog razlike u visini terena, niži katovi južnog trakta djeluju „ukopani” ispod razine centralne ulice i vrlo su mračni, a kako se nije proveo plan ozelenjivanja pješачke ulice i galerija, zajednički prostori zgrade nisu u potpunosti zaživjeli, čine se više kao utilitarni prostori za razvođenje stanara do ulaza u njihove stanove nego vibrantna stambena susjedstva.⁴⁹ (sl. 12)

12.

Realizacija niske varijante naselja Krnjeva: a) unutrašnja ulica stambene ulice 900; b) komunikacijska vertikala stambene ulice 1000 (foto: Lidija Butković Mićin)

Construction of the low-rise variant: a) inner street of the residential street 900; b) communication vertical of the residential street 1000

Projektiranje ovih dviju ulica odvijalo se ishitreno i pod pritiskom, kao i građevinska izvedba, te su se dogodile određene pogreške zamijećene pri useljenju stanara koji su se žalili na vlagu u stanovima, neadekvatno postavljene odvode, loše montirane pločice, a osobito manjak Sunčeve svjetlosti u sjevernim stanovima, međutim, pohvaljeno je hortikulturno uređenje okoliša ulice 1000.⁵⁰ Prenamjenom predviđenih društveno-uslužnih prostorija i lokala u stanove već u fazi projektiranja, prema zahtjevu udružitelja sredstava kojima je prioritet ipak bio broj stambenih jedinica, *de facto* je napušten koncept kompleksnog naselja te su realizirani nizovi siromašnih stambenih kvaliteta i dostupnosti pratećih sadržaja.⁵¹ Ninoslav Kučan na početku je opsežnog posla projektiranja Krnjeva, kao i deset godina poslije, brzoplete intervencije smatrao štetnima za arhitektonsko-urbanističku cjelovitost naselja te ih je promatrao kao pokazatelj nedostatka organizacije, vizije i odlučnosti ključnih aktera u području riječke stambene izgradnje. Frustraciju svojom ulogom u cijelome tom procesu izrazio je riječima: „Mi smo, tobože, kreatori i autori koncepcija naselja. Nažalost, mislim da kreativni moment preuzimaju u ruke banke, tehnolozi, građevinari, izvođačka poduzeća”, a svoje iskustvo maratonskog projektiranja Krnjeva prenio je stručnoj javnosti na tribini u sklopu 18. zagrebačkog salona u svibnju 1982. godine.⁵² Te godine bio je dovršen stambeni niz 900, te su odmah dogovoreni i radovi na ulici 1000 koju će također izvesti GP *Primorje*. Nešto više od petstotinjak stanova, koliko su ih sadržala ova dva niza, predstavljala su praktički ukupnu bilancu DUSI sustava u Rijeci u srednjoročnom razdoblju od 1980. do 1985. godine, odnosno tek oko 20 % ukupnog broja useljenih stanova, pokazujući da se DUSI nije uspio afirmirati kao dominantna strategija stambene izgradnje u odnosu na konkurentsku gradnju stanova za tržište koja, zapravo, nikad nije bila napuštena.⁵³ Naselje Krnjevo tijekom 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća nastavit će se graditi prema izmijenjenome urbanističkom projektu i s tipičnim višestambenim nizovima te su „plava” i „crvena” ulica (niz 900 i 1000), nazvane tako prema boji krovnog lima, ostale izolirani eksperiment, neuspješna potraga za alternativnim modelom masovne stanogradnje.

Zaključak

Naselje Krnjevo predstavljalo je najambiciozniji i najsveobuhvatnije razrađeni projekt stambene izgradnje u poslijeratnoj Rijeci. Tijekom gotovo desetljeća institucijske pripreme, projektni tim kontinuirano je prilagođavao rješenja promjenjivim zakonskim i ekonomskim uvjetima, od uvođenja novih stambenih normativa do redefiniranja gustoće stanovanja i visine zgrada, donekle kompromitirajući i vlastite profesionalne standarde i stručni ugled. Budući da je Krnjevo bilo reprezentativni projekt DUSI reforme, posjedovalo je znatnu društvenu i političku važnost, no upravo je ta činjenica pridonijela urušavanju izvorne projektantske koncepcije pod pritiscima birokratskih ograničenja, financijskih kalkulacija i nedostatne političke komunikacije. Neuspjeh „visokog” Krnjeva razotkrio je duboko ukorijenjeni deficit povjerenja između gradskih institucija i radnih organizacija, osobito u pogledu stambenih aspiracija građana. Naselje Krnjevo postalo je indikatorom širega institucijskog i političkog neuspjeha u provedbi DUSI reforme, ograničenosti osnovnih reformskih načela birokratskim logikama i fragmentacijom nadležnosti, odnosno generiranom složenom mrežom ovlasti, odgovornosti i često konfliktnih interesa. U tom smislu riječki slučaj nije izoliran, već su na prijelazu 70-ih u 80-e godine u stručnim časopisima iznesene prve bilance DUSI sustava te su mišljenja bila uglavnom nepovoljna. Isticana je komplicirana struktura SIZ-ova, s nedovoljno određenim opsegom i sadržajem ovlasti, što ih je spriječilo da ispune svoju temeljnu funkciju organizatora i koordinatora usmjerene stanogradnje, uz posljedicu daljnjeg jačanja birokratskih struktura i smanjenja utjecaja neposrednih korisnika stanova.

Nije zanemariva ni uloga ekonomske krize i inflatornih pritisaka koji su utjecali na smanjenje stambenih investicija i kapacitete građevinskih poduzeća.⁵⁴

Na primjeru naselja Krnjeva moguće je uočiti upravo takav diskurzivni i operativni jaz između planera, političkih aktera i krajnjih korisnika prostora, što je na kraju rezultiralo neusklađenošću između projektiranoga i realiziranoga urbanog prostora. Gotovo jednoglasno odbijanje „visokog” Krnjeva bilo je svojevrsni referendum o visokoj stambenoj izgradnji u Rijeci, no može se tumačiti i kao trenutak afirmacije deklarativnih načela DUSI reforme prema većoj uključenosti i socijalnoj ravnoteži: građani i radne organizacije pokazali su sposobnost kolektivnog djelovanja i artikuliranja svojih interesa u procesu stanogradnje. U tom smislu, iako DUSI nije ispunio očekivanja o poboljšanju stambene produkcije, reformu je obilježilo važno postignuće: građani su od pasivnih korisnika postali svjesni sudionici oblikovanja vlastitoga stambenog prostora i urbanog okruženja. U slučaju naselja Krnjeva, participacija građana, ugrađena u principe samoupravljanja, nadišla je razinu simboličke legitimacije političkih odluka.

Naselje Krnjevo ostaje ambivalentno nasljeđe riječkog urbanizma – s jedne strane kao propuštena prilika za inovativno prostorno oblikovanje, a s druge kao trenutak demokratizacije odlučivanja u stambenim i prostornim politikama grada. Analiza Krnjeva, stoga, doprinosi širem razumijevanju dinamike između institucijskih struktura i društvenih očekivanja, kao i granica autonomije arhitektonske i urbanističke struke u kontekstu socijalističke Jugoslavije, te pokazuje kako prostorne politike mogu istodobno biti instrument emancipacije i potvrda dubinskih društvenih kontradikcija. Buduća istraživanja mogla bi se usmjeriti na komparativne analize DUSI projekata u različitim jugoslavenskim gradovima, s ciljem dubljeg razumijevanja institucijskih uvjeta (ne)uspjeha reformi stanogradnje te njihovih dugoročnih učinaka na standard stanovanja i identitet stambenih naselja.⁵⁵

BILJEŠKE

- ¹ DEJAN JOVIĆ, *Jugoslavija – država koja je odumirala: Uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije 1974–1990*, Zagreb, 2003., 123–125, 210–211. Konceptija društvenog samoupravljanja uvedena u prvoj polovini 70-ih godina 20. stoljeća bila je utemeljena na Kardeljevu tumačenju marksizma, prema kojem socijalizam predstavlja proces odumiranja države i njezinu zamjenu mrežom samoupravnih zajednica.
- ² GORAN MUSIĆ, *Making and Breaking the Yugoslav Working Class*, Budimpešta-New York, 2021., 55–59.
- ³ *Stambena izgradnja i stanovanje u gradovima – Društveno usmjeravanje stambene izgradnje*, Osnovni materijal za savjetovanje Stalne konferencije gradova Jugoslavije, Zagreb, 13. i 14. mart 1975. godine, 49–54, DUŠICA SEFERAGIĆ, *Kvaliteta života i nova stambena naselja*, Zagreb, 1988., 89, NIKOLINA VEZILIĆ STRMO, ALENKA DELIĆ, BRANKO KINCL, Uzroci problema postojećeg stambenog fonda u Hrvatskoj, *Prostor*, 2 (46) (2013.), 343–344.
- ⁴ Naselju Krnjevu najviše je prostora posvećeno u monografiji: ERVIN DUBROVIĆ, *Ninoslav Kučan*, Rijeka, 2006., 59–71. Tematizirano je u kraćim osvrtima: ĐURO MIRKOVIĆ, Stambena arhitektura u opusu Ninoslava Kučana, *Prostor*, 1(11) (1996.),

113–115. i IDIS TURATO, *Kučanovo pravo na kvart, neboder i dom*, <https://www.idisturato.com/blog/2015/04/19/kucanovo-pravo-na-kvart-neboder-i-dom/> (pristupljeno 23. 6. 2025.). O problemu Krnjeva s aspekta urbanističkog planiranja pisao je: SRĐAN ŠKUNCA, *Razvojni pristupi urbanističkom planiranju grada Rijeke od 1945. do 1974. godine*, doktorski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2016., 194–198, a inačica „visokog” Krnjeva (1973. – 1979.) obrađena je u kontekstu nerealiziranih toranj-skih gradnji u: LIDIJA BUTKOVIĆ MIĆIN, *Tipologija stambenog tornja u kontekstu stambene izgradnje u Rijeci u razdoblju socijalizma*, doktorski rad, Sveučilište u Zadru, 2023., 378–385.

- ⁵ Izgradnja naselja Dugava u kontekstu DUSI reforme obrađena je u: TAMARA BJAŽIĆ KLARIN, LUKA KORLAET, Novozagrebačko naselje Dugave: novi model proizvodnje stambene zajednice, *Život umjetnosti* 107 (2020.), 94–119.
- ⁶ Podatci o broju realiziranih stanova iz: *Studija stanovanja – knjiga podataka*, Zavod za izgradnju Rijeke i OUUR Razvojno-urbanistički biro, Rijeka, 1978., tablica br. 29. Opširnije o organizaciji prve stambene reforme (tzv. fondovskog razdoblja, 1958. – 1965.) i tržišnog modela stanogradnje u Rijeci u: LIDIJA BUTKOVIĆ MIĆIN (bilj. 4), 190–199, 266–287.

- ⁷ Zaključci Općinskog sabora afirmirali su glavne principe DUSI-ja: snažniju inicijativu „odozdo“, iz redova radništva (financijera i konzumenata) stanova i stambenih naselja: „U rješavanju stambeno-komunalnih problema grada treba unositi sve više elementa demokratičnosti i društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazumijevanja. Postići sve šire uključivanje javnosti u formiranje politike i programiranje razvoja. (...) Dogovaranje i sporazumijevanje morali bi postati dominantni oblici reguliranja velikog broja pitanja, ne samo zbog zadovoljenja naših društvenih stremljenja za sve većom demokratizacijom javnog života, nego i zbog neposrednih efekata koje ti oblici mogu bolje osigurati no pristup sa stanovišta vlasti ili u sebe zatvorene stručnosti.“ *Stavovi i zaključci Sabora općine Rijeka o razvoju i problemima stambeno-komunalne djelatnosti*, Općinski sabor Rijeka, Rijeka, 1972., 7, anon., Razvoj i problemi stambeno-komunalne djelatnosti u Rijeci, *Komuna*, 4 (1972.), 44–47.
- ⁸ MIRKO VUJATOVIĆ, Krov nad glavom – potpisan, *Novi list*, 16. 3. 1972., 2, ALINKA AGREŠ, Iznad svih očekivanja – Kako se ostvaruje Samoupravni sporazum i Društveni dogovor o izdvajanju i usmjeravanju sredstava za stambenu izgradnju u Rijeci?, *Komunalna privreda*, 38 (1973.), 1–2, MIODRAG SENTIĆ, Nove mere u stambenoj i komunalnoj oblasti u gradovima, *Komuna*, 3 (1972.), 18–23, MIRKO VUJATOVIĆ, Više novaca, ali i utjecaja radnika, *Novi list*, 16. i 17. 10. 1974., 3, B. Š., Za stambenu izgradnju – 7 %, *Novi list*, 26. 2. 1975., 8.
- ⁹ *Privremeni standard stana usmjerene stambene izgradnje (Materijal za javnu raspravu)*, Rijeka, lipanj 1974., 3–4, M. PILEPIĆ, Pogled na „Ri-1980“ – Usvojen prijedlog društvenog plana razvoja općine Rijeka za razdoblje 1976. – 1980. godina, *Novi list*, 23. i 24. 10. 1976., 3.
- ¹⁰ *Samoupravno interesno organiziranje, priručnik za delegate i delegacije u samoupravnim interesnim zajednicama*, (ur.) Jakov Vidović, Zagreb, 1977., 23–31, 273–282, GRGA JELINIĆ, *Kako riješiti stambenu krizu*, Zagreb, 1994., 40–46.
- ¹¹ Stambeno poduzeće Rijeka predložilo je osnivanje odvojenih SIZ-ova za stanovanje i za komunalnu djelatnost na temelju materijala koje su dobili iz drugih gradova (Beograda, Zagreba i Kranja) preko Stalne konferencije gradova Jugoslavije, te su bili u stalnom kontaktu s kolegama u Splitu koji su im dostavili i njihov prednacrt Društvenog dogovora o organizaciji i konstituiranju jedinstvene SIZ za oblast stambenih, komunalnih i urbanističkih poslova na području Općine Split. Taj je stav dijelio i Zavod za urbanizam i komunalne poslove Rijeka, D. J., Počele rasprave o osnivanju interesne zajednice u stambenoj, odnosno stambeno-komunalnoj oblasti, *Komunalna privreda*, 38 (1973.), 3, DAVORIN JEŽIĆ, Samoupravne interesne zajednice u oblasti stambeno-komunalne politike, *Komunalna privreda*, 39–40 (1973.), 4, VJEKOSLAV ČEMELJIĆ, Samoupravne interesne zajednice u stambeno-komunalnoj djelatnosti, *Komunalna privreda*, 43 (1973.), 1 i 4.
- ¹² DAVORIN JEŽIĆ, Konstituiran SIZ u stambenoj oblasti, *Komunalna privreda*, 62 (1975.), 1, anon., Konstituiran SIZ „Za brži razvoj Rijeke“, *Komunalna privreda*, 74 (1976.), 1, anon., SIZ – organizator i realizator stanogradnje, *Komunalna privreda*, 73 (1976.), poseban prilog, 1, B. Š., SIZ preuzima brigu o stanovima, *Novi list*, 17. 6. 1975., 4.
- ¹³ B. Š., Udružiti sredstva za usmjerenu izgradnju, *Novi list*, 25. 6. 1976., 4, B. Š., Kada usmjerena izgradnja?, *Novi list*, 12. 10. 1976., 4, B. ŠULJIĆ, Usmjerena gradnja mora početi, *Novi list*, 8. 12. 1976., 4, M. PILEPIĆ, „Vakuum“ stambene gradnje, *Novi list*, 17. 3. 1977., 5, J. POVRŽENIĆ, Srednjoročni program stambene izgradnje ključni zadatak SIZ-a stanovanja u Rijeci, *Komunalna privreda*, 68 (1975.), 1, JOSIP POVRŽENIĆ, Stanovi (ni)su zanimljivi, *Komunalna privreda*, 75–76 (1976.), 1.
- ¹⁴ Retrogradno su u plan ušli i objekti koji su početkom 1976. godine već bili u izgradnji: višestambenice u naseljima Gornjoj Vežici, Zapadnom Zabetu, Podmurvicama, Rastočinama, Kozali te na drugim izoliranim gradilištima, a za razdoblje od 1977. do 1980. godine, osim Krnjeva, predviđena je gradnja novih naselja zadružne i solidarne gradnje (Srdoči, Drenova, Škurinjska Draga, Donji Pehlin i Rujevica) te naselja Čikovića čiju je izgradnju vodio OSIZ stanovanja Brodogradilišta 3. maj, anon., Do 1980. novih 11 511 stanova, *Komunalna privreda*, 89 (1977.), poseban prilog, 1–2, Plan društveno usmjerene stambene izgradnje od 1976. do 1980. godine, *Novi list*, poseban prilog, 25. 10. 1977.
- ¹⁵ M. ČOSO, Prestaje izgradnja stanova za tržište, *Novi list*, 13. 10. 1978., 4.
- ¹⁶ FEDOR KRITOVAC, Neke karakteristike i tendencije u stambenoj arhitekturi sedamdesetih godina, *Arhitektura*, 176–177 (1981.), 77. Autor osim dobre organizacije splitskih službi, ističe i uključivanje korisnika čiji se prijedlozi i primjedbe ugrađuju u daljnje projektiranje naselja Splita 3.
- ¹⁷ T. MARČELJA, Rijeka dobiva Zavod za izgradnju grada, *Novi list*, 28. 12. 1976., 4, T. M., Potvrдно o Zavodu za izgradnju Rijeke, *Novi list*, 29. 12. 1976., 4, JOSIP POVRŽENIĆ, Konstituiran Zavod za izgradnju Rijeke, *Komunalna privreda*, 89 (1977.), 1, T. S., Udruživanje je neophodno, *Komunalna privreda*, 91 (1977.), 1 i 3, anon., ZIR preuzeo niz stručnih poslova, *Komunalna privreda*, 99–100 (1978.), poseban prilog, 2.
- ¹⁸ Državni arhiv u Rijeci (dalje HR-DARI), fond *Skupština općine Rijeka 1945. – 1990.* (HR-DARI-751), jed. 279, Programska studija 7-godišnjeg plana stambene izgradnje u Rijeci: Naselje Krnjevo, Urbanistički institut za Istru i Hrvatsko primorje – Rijeka, ing. Erika Roset i ing. Zdenko Sila, 1963.
- ¹⁹ HR-DARI, fond *Urbanistički institut za Istru i Hrvatsko primorje – Rijeka* (HR-DARI-402), jed. 81 U – Detaljni urbanistički plan – Idejna rješenja naselja Krnjevo – Rijeka – varijanta A, 82 U – varijanta B, 83 U – snimci maketa, 90 U – Tehnički izvještaj za korigiranu varijantu idejnog rješenja stambenog naselja Krnjevo – Rijeka, ŽELJKA JANEKOVIĆ, Na Krnjevu još 4500 ljudi?, *Novi list*, 22. 10. 1971., 4, SRĐAN ŠKUNCA (bilj. 4), 194–197.
- ²⁰ Ninoslav Kučan sudjelovao je u spomenutom natječaju za stambene tornjeve u naselju Autoputu zavrijedišvi prvu nagradu u partnerstvu s ing. Aleksandrom Dragomanovićem, no tornjevi nisu realizirani po njihovu projektu. Ranije je uspješno participirao i u natječaju za stambenu zgradu i prenočište *Jugolinije* u Ulici žrtava fašizma (1953.), kao suradnik ing. Antuna Ulricha, te je razradio projekt za izvedbu (1953 – 1956.). Više o spomenutim riječkim natječajima u: LIDIJA BUTKOVIĆ MIĆIN (bilj. 4), 162–164, 211–230, 237–241.
- ²¹ HRVOJE BELICA, Sunce u 5 tisuća stanova, *Novi list*, 6. 6. 1973., 5. Ninoslav Kučan (1927. – 1994.) diplomirao je na Arhitektonskom odsjeku Tehničkog fakulteta u Zagrebu 1951., kratko radi u ateljeru Antuna Ulricha, a 1954. – 1966. bio je zaposlen kao asistent na zagrebačkom studiju. Nakon dvije godine rada u

Njemačkoj (München i Köln), krajem 60-ih godina preselit će se u Rijeku gdje će nastaviti projektantsku djelatnost u Rijeka-projektu. Najvažnije realizacije u Zagrebu: Radničko sveučilište (s Radovanom Nikšićem, 1955. – 1961.) i Palača pravde (1961. – 1970.), u Rijeci: Robna kuća Rijeka (suradnici Vjera Kučan i Boris Babić, 1970. – 1974.), telegrafsko-telefonski centar na Trsatu (1976.) i Kozali (1974. – 1976.). Od ostale višestambene arhitekture ostvarene u Rijeci, pored već spomenutog sklopa *Jugolinije* (bilj. 20), ističe se stambeni objekt Podmurvice (1970. – 1973.) i stambeni toranj tvornice *Vulkan* na Pećinama (1972. – 1977.), ERVIN DUBROVIĆ (bilj. 4), 132–137.

U tadašnjim lokalnim medijima i stručnoj periodici, kao i suvremenoj literaturi, Ninoslav Kučan se navodi kao glavni projektant Krnjeva, često i jedini poimence spomenuti autor. U pregledanoj projektnoj dokumentaciji od 1973. do 1981. godine, sporadično su navedena imena suradnika, najčešće njegove supruge Vjere Kučan. Rođena Kirchmayer (Split, 1940.), diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu 1965. godine. U njezinoj biografiji pohranjenoj u Udruženju hrvatskih arhitekata u Zagrebu, koju je priredila 80-ih godina, navodi da se 1969. godine zaposlila u Rijeka-projektu te da je sudjelovala u svim fazama urbanističko-arhitektonske problematike stambenog naselja Krnjeva, počevši od natječajnog rada, izrade urbanističkih projekata, izrade teoretskog rada *Studija korištenja stambenog prostora naselja Krnjevo*, do izrade idejnih i izvedbenih projekata stambenih ulica, Vjera Kučan – osobnik, Arhiv Udruženja hrvatskih arhitekata, Zagreb.

²² Kučanovim riječima: „Krnjevo je prvobitno programirano s gustoćom od 300 stanovnika po hektaru, kao i sada s istim nizovima zgrada smještenih u desetak ulica, čija je visina varirala od osam do šesnaest katova. Nakon već prihvaćenog takvog projekta pozvani smo u stručni štab pri tadašnjem Zavodu za komunalnu djelatnost, s vrlo autoritativnim imenima. Najvjerojatnije zbog velikog pritiska radnih organizacija, sugerirano nam je, rekao bih naloženo, da predviđenu gustoću povećamo od 300 na 500 stanovnika po hektaru.” M. BARAK, Nisu isto „soliteri” i nizovi, *Novi list*, 18. i 19. 2. 1978., 7.

²³ ERVIN DUBROVIĆ (bilj. 4), 59.

²⁴ SRĐAN ŠKUNCA (bilj. 4), 197.

²⁵ HR-DARI-751, jed. 328, Idejno rješenje Provedbenoga urbanističkog plana stambenog naselja Krnjevo, Rijeka-projekt, ing. Ninoslav Kučan, 1973., naručitelj: Zavod za urbanizam i komunalne poslove Rijeka.

²⁶ BRANKO ŠULJIĆ, Na Krnjevu novi grad, *Novi list*, 19. i 20. 7. 1975., 5, B. ŠULJIĆ, Maratonska gradnja novog grada, *Novi list*, 18. i 19. 12. 1976., 11, A. T., Novo stambeno naselje, *Komunalna privreda*, 81 (1977.), 1, JOSIP POVRŽENIĆ, Gradit će se 5.100 stanova, *Komunalna privreda*, 95–96 (1978.), 2.

²⁷ Hrvatski muzej arhitekture HAZU (dalje HMA-HAZU), Arhiv arhitekta Ninoslava Kučana, HMA 01/909, Kompleks Krnjevo 1971. – 1982., *Studija korištenja stambenog prostora stambenog naselja Krnjevo*, ing. Ninoslav Kučan i ing. Vjera Kučan, GROZDAN KNEŽEVIĆ, *Višestambene zgrade*, 2. izdanje, Zagreb, 1989., 200–201, 207–208.

²⁸ *Privremeni standard stana u usmerenoj stambenoj izgradnji – stručne osnove*, Privredna komora Jugoslavije, Savet za građevinarstvo i industriju građevinskog materijala i Stalna konferencija

gradova Jugoslavije, lipanj 1975., 10–29, KONSTANTIN VUJOVIĆ, Dva dokumenta o tehničkim i funkcionalnim karakteristikama stanova koje ćemo graditi u neposrednoj budućnosti, *Komuna*, 1 (1974.), 48–51.

²⁹ Anon, Radit ćemo još bolje, *Naša Rijeka*, 7 (1979.), 3.

³⁰ BRANKO ŠULJIĆ (bilj. 26).

³¹ M. BARAK (bilj. 22).

³² B. Š., Na Krnjevu 5.000 stanova, *Novi list*, 1. 7. 1975., 5.

³³ B. Š., Koordinacioni odbor za izgradnju Krnjeva i Trsata, *Novi list*, 17. 3. 1976., 4, anon., Uбудuće koordinirana izgradnja naselja, *Komunalna privreda*, 71 (1976.), 1, anon., O naselju koordinacioni odbori, *Komunalna privreda*, 73 (1976.), poseban prilog, 2.

³⁴ Anon., Financiranje I faze pripreme izgradnje stambenog naselja „Krnjevo”, *Komunalna privreda*, 79–80 (1976.), poseban prilog, 1, B. ŠULJIĆ, Krnjevo „kreće” početkom 1978., *Novi list*, 3. 12. 1976., 5, B. ŠULJIĆ, Usmjerena izgradnja mora početi, u: *Novi list*, 8. 12. 1976., 4.

³⁵ HR-DARI-751, mapa 1788, jed. 16602/79, Izvadak iz Detaljnog urbanističkog projekta za naselje Krnjevo – prva etapa izgradnje ulice 900, T. M., Prva faza Krnjeva, *Novi list*, 15. 2. 1978., 4, T. MARČELJA, Niče grad u gradu, *Novi list*, 24. 2. 1978., 4.

³⁶ Sve javne prezentacije projekta Krnjevo navedene su u: Ninoslav Kučan – osobnik, Arhiv Udruženja hrvatskih arhitekata, Zagreb. Zagrebački salon 1979. godine bio je posvećen temi pješaka u gradu, odnosno odnosa prema čovjeku kao korisniku gradskih prostora. Kučanov projekt prezentiran je u sekciji Prijedlog, naglašavajući javne komunikacije i sadržaje naselja, sukladno postavljenoj ideji Salona, LIDIJA BUTKOVIĆ MIĆIN, Sekcija Prijedlog Zagrebačkog salona – zamisli i realizacije na polju javne skulpture grada Zagreba, *Analiza Galerije Augustinčić*, 27 (2008.), 20.

³⁷ M. Ć., Izgradnja Krnjeva opet zapela, *Novi list*, 4. 5. 1979., 5, anon., Makete stanova u izlogu, *Novi list*, 15. 5. 1979., 5, anon., Analiza cijene naselja Krnjevo, *Naša Rijeka*, 2 (1979.), 7. Gradonačelnik Rijeke Vilim Mulc u svibnju 1979. godine, dok je još trajala javna kampanja, dao je ovakvo viđenje situacije oko potencijalnog neprihvatanja koncepta „visokog” Krnjeva: „Koncept Krnjeva se mijenjao u skladu s razmišljanjima o gradu. (...) Bilo je programirano šest do 13 katova, pa se to dupliralo, pa se onda smanjilo. (...) Htjeli smo da na što manjem prostoru sagradimo što više stanova, pa smo išli ne samo u visinu, nego i na zgušnjavanje naselja. Zbog svega toga, u koncepciji Krnjeva imamo sada naselje sa vrlo uskim ulicama. Te su informacije ali i neke dezinformacije dospjele do organizacija udruženog rada i investitora i danas, kada se ide na objedinjavanje sredstava za Krnjevo. To su neki od razloga radi kojih udruženi rad nije spreman objediniti sredstva za to naselje. Taj je problem razmatralo Predsjedništvo grada i, usprkos svemu donesena je odluka da se ipak ide s Krnjemom naprijed i to ne zbog toga što se Predsjedništvo slagalo u potpunosti sa konceptom Krnjeva već zato jer smo bili svjesni da ćemo, ukoliko ne propustimo Krnjevo, kroz dvije ili tri godine u gradu ostati bez stana.” anon., Iscrpno o nekim riječkim problemima, *Naša Rijeka*, 3 (1979.), 2.

³⁸ EDO KIŠIĆ, Naselje po mjeri, *Naša Rijeka*, 40 (1982.), 2.

³⁹ Kompleksna tema riječke strategije društvene stanogradnje koja je, zbog specifičnih povijesnih, topografskih i urbanističkih karakteristika riječke gradske aglomeracije, od kraja 50-ih godina

20. stoljeća preferirala gradnju stambenih tornjeva: od niskih tornjeva-kockica (5-6 katova), preko standardnih tornjeva od 12 do 16 katova, do vrlo visokih struktura, viših od 20 katova kakve će dominirati tijekom 70-ih godina, detaljno je obrađena u: LIDIJA BUTKOVIĆ MIĆIN, *Tipologija stambenog tornja u kontekstu stambene izgradnje u Rijeci u razdoblju socijalizma*, doktorski rad, Sveučilište u Zadru, 2023.
- ⁴⁰ GORAN KUKIĆ, Prinudno spašavanje stanogradnje, *Novi list*, 7. 11. 1979., 3, GORAN KUKIĆ, Stanovi ne mogu čekati, *Novi list*, 10. i 11. 11. 1979., 6.
- ⁴¹ M. ČOSO, „Stop” visokim stambenim objektima, *Novi list*, 9. 11. 1979., 4.
- ⁴² HR-DARI-751, mapa 2201 C, jed. 3533/82, dopune Provedbenog urbanističkog plana Krnjevo 79.
- ⁴³ M. Č., Nova varijanta – Krnjevo bez nebodera, *Novi list*, 5. 10. 1979., 5, M. ČOSO, U izgradnju s nepoznatom cijenom stana, u: *Novi list*, 18. 10. 1979., 4, anon., Odlučili smo u listopadu – SIZ u oblasti stanovanja, *Naša Rijeka*, 8 (1979.), 7.
- ⁴⁴ Zavod za izgradnju Rijeke – poziv za udruživanje sredstava za izgradnju stanova u nizu 900 i 1000 na Krnjevu, *Novi list*, 25. 4. 1980. i 6. 6. 1980. (ispravak pogrešno otisnutog tlocrta 2-sobnog stana s dnevnim boravkom), EDO KIŠIĆ (bilj. 38), 2–3.
- ⁴⁵ M. ČOSO, Niske ili visoke kuće?, *Novi list*, 4. 6. 1980., 5, Ž. JERČIĆ, Potkresani neboderi Krnjeva, *Novi list*, 22. 9. 1980., 4, M. Č., Definitivno bez nebodera, *Novi list*, 22. 10. 1980., 5.
- ⁴⁶ Predviđalo se da će stanovi ulice 900 biti dovršeni za 17 mjeseci, a cijena po metru kvadratnom iznositi 26 960 dinara. Ugovorena cijena je bila fiksna, izvođač se obvezao platiti penale ako prekorači rokove, ali imao je pravo na dodatnu naknadu (bonus) ako radove završi ranije. S obzirom na vrtoglavo poskupljenje građevnog materijala u tom razdoblju, udružitelji sredstava unaprijed su osigurali 150 milijuna dinara za njegovu nabavu kako se izvođač ne bi našao u financijskom gubitku, M. ČOSO, Kreće izgradnja Krnjeva, *Novi list*, 7. 11. 1980., 6, M. Č., Počinje izgradnja Krnjeva, *Novi list*, 19. 12. 1980., 4.
- ⁴⁷ Kučanovim riječima: „U ‘ulici 900’ upotrijebio sam neuobičajen materijal – krovni lim jer sam odustao od svake pomisli na ravni krov. S ravnim krovovima redovno su neprilike, a kupa kao tobože naš mediteranski pokrov krajnje je skupa i nije toliko pouzdana kao ovi novi tehnički materijali. Dakako, taj je krovni lim zahtijevao i suvremenije likovno rješenje.” EDO KIŠIĆ (bilj. 38), 3.
- ⁴⁸ HMA-HAZU, Arhiv arhitekta Ninoslava Kučana, HMA 01/896, Crteži i studije „niskog” Krnjeva, HR-DARI-751, mapa 2201 N, jed. 3533/82, Stambeni niz 900, Krnjevo, projektna dokumentacija, Rijeka-projekt, 1980., odgovorni projektant: Ninoslav Kučan, suradnici (abecedno): Vjekoslav Antolović, Bosiljka Bačić, Stjepan Blečić, Senada Gluhalić, Kata Gropuzzo, Ivan Hrvatinić, Ivan Jurković, Vjera Kučan, Tamara Kudiš, Ruggero Peršić, Mila Polonijo, Jasminka Stanin, Branko Vidmar, Aleksandar Vuković i Jadranka Žajca, anon., „Krnjevo” – kvalitetno i brzo, *Naša Rijeka*, 32 (1981.), 4, EDO KIŠIĆ (bilj. 38), 2–3.
- ⁴⁹ Riječkim stambenim zgradama rijetko su davani nadimci, toliko su bili slabi generatori identiteta, ali stambeni niz 900 i 1000 Krnjeva ipak su dobili neslavni epitet Alkatraz, asocijacijom katova galerijskih stanova i centralne ulice s tipologijom arhitekture zloglasnog zatvora.
- ⁵⁰ KATICA ŠOŠTARIĆ, O Krnjevu i lijepo, i ružno, *Naša Rijeka*, 59 (1983.), 11, KATICA ŠOŠTARIĆ-PERKOVIĆ, Zelene oaze ulice 1000, *Naša Rijeka*, 93 (1986.), 3.
- ⁵¹ HR-DARI-751, mapa 2201 K, jed. 3533/82, Stambeni niz 900, Krnjevo, promjedbeni elaborati za objekte 902–905.
- ⁵² Izvodi iz stenografskog zapisnika sa Savjetovanja o racionalnom planiranju, projektiranju i izvedbi dječjih jaslica i vrtića, Zagreb, 15. – 17. 6. 1977., Ninoslav Kučan, *Arhitektura*, 162–163 (1977.), 67–68, Tribine 17. zagrebačkog salona (najava), *Čovjek i prostor*, 351 (1982.), 19.
- ⁵³ I. R. i B. J., Stambeni niz – 900 na Krnjevu, *Primorje: list Građevinske radne organizacije „Primorje” Rijeka sa svojim OOUR-ima*, 32 (1982.), 8–9, I. R., Gradit ćemo niz 1000, *Primorje: list Građevinske radne organizacije „Primorje” Rijeka sa svojim OOUR-ima*, 37 (1983.), 1–2, anon., Mogućnosti prevladavanja krize, *Naša Rijeka*, 91–92 (1986.), 3.
- ⁵⁴ FEDOR KRITOVAC (bilj. 16), 75–79, TOMISLAV ODAK, Mijene društvenih trendova u stanogradnji na primjeru zagrebačkih naselja, *Čovjek i prostor*, 344 (1981.), 11–12, VLADIMIR MRČELA, Neki aspekti odnosa ponuda i potražnje u stanogradnji Jugoslavije od 1945. do danas, *Čovjek i prostor*, 344 (1981.), 13–15.
- ⁵⁵ Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2022-10-9843 *Reprezentacija, razvoj, edukacija, participacija – umjetnost u društvu od 19. do 21. stoljeća*.

